

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA EVOLUȚIA CULTURII
BOIAN

DE

EUG. COMȘA

Activitatea de pe teren a arheologilor romîni și bulgari a avut drept rezultat descoperirea a numeroase așezări din toate epocile istoriei străvechi a teritoriului cuprins între munții Carpați și Rhodope. Multe dintre aceste așezări sînt din epoca neolitică. De obicei, pe cît sînt ele de numeroase, tot pe atît sînt de bogate în diferite materiale arheologice. Datorită bogăției de materiale, caracterului rămășițelor casnice și, mai ales, din cauza faptului că, de multe ori, pe locul fostelor așezări neolitice se află mai multe straturi de cultură, ele au atras de timpuriu atenția și interesul arheologilor din cele două țări. Încă de mult s-a constatat că unele categorii de materiale arheologice din epoca neolitică, descoperite în dreapta și în stînga Duñării, sînt foarte strîns legate, din toate punctele de vedere. Din păcate, pînă în prezent, nu există nici o lucrare în care să fie studiate în totalitate materialele uneia sau alteia dintre culturile neolitice documentate pe ambele maluri ale Duñării. Totuși, în răstimpuri, diferite categorii de materiale neolitice, fie numai cele de la nord, fie numai cele de la sud de Duñăre, au constituit subiectul unor lucrări de sinteză alcătuite pe baza materialelor și în funcție de observațiile științifice făcute pînă la data respectivă¹.

¹ I. Nestor, Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit, în «Præhistorische Zeitschrift», Berlin, 1928, vol. XIX, p. 110-143; I. Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, în 22. Bericht der römisch-germanischen Kommission, 1934, p. 54-56; Hermann Schroller, der Stein- u. Kupferzeit Siebenbürgens, Berlin, 1933, p. 20-25; V. Mikov, Predistoriceski selištia i nahodki vâ Bălgariia, Sofia, 1933, passim; D. V. Rosetti, Săpăturile de la Vidra, Raport preliminar în «Publicațiile Muzeului Municipiului București», 1934, nr. 1, București, p. 6-60; La stratigraphie des stations appartenant à la civilisation énéolithique balkano-danubienne à la lumière des fouilles d'Atmageau Tătărăscă, în «Istros, Revue roumaine d'Archéologie et d'histoire ancienne», București, 1934, vol. I, p. 37-43; D. Berciu, Prime considerațiuni asupra neoliticului din Valea Duñării inferioare în legătură cu descoperirile din județul Vlașca, în «Buletinul Muzeului Județului Vlașca, Teohari Antonescu», București, 1937, vol. II, p. 31-105; E. I. Kricevski, Iz istorii dunaiskovo ponizovii v neoliteskuiu epohu, «Kratkie Soobščeniia», Moscova-Leningrad, 1940, fasc. VIII, p. 49-62; M. Petrescu-Dimbovița, Nouvelles données concernant le néolithique carpatho-balkanique, în «Balcania», București, 1945, vol. VIII, p. 192-215; V. Mikov, Bălgarskite Zemi vâ kraia na neolitnata epoha, în «Godišnik na sofiiskiiia universitet istoriko-filologhiceski fakultet», Sofia, 1946-1947, vol. XLIII, p. 1-18; James Harvey Gaul, The neolithic Period in Bulgaria, în «Bulletin of the American School of Prehistoric Research», Old Lyme, 1948, vol. 16 p. 64-78; Vladimir Milojčić, Chronologie der jüngerer Steinzeit Mittel- und Südosteuropas

Dintre culturile neolitice documentate pe teritoriul mărginit de Carpați și Rhodope, pînă acum cultura Gumelnița este mult mai bine reprezentată față de alte culturi chiar mai vechi, așa cum este cazul culturii Boian, care constituie subiectul acestei lucrări.

În cele ce urmează vom căuta să definim pe scurt, în limita cunoștințelor actuale și mai ales în funcție de materialele arheologice accesibile și de bibliografia existentă, unele probleme legate de viețuirea purtătorilor culturii Boian de pe teritoriul amintit.

Din studiile și informațiile folosite rezultă că prima mențiune cu privire la obiecte de tip Boian a fost făcută de Hubert Schmidt, în anul 1903¹, după care urmează în timp mențiunea făcută de acad. Const. Moisil, în anul 1911, cînd s-a publicat fragmentul de vas de tip Boian, găsit la Nazîru². În anul următor s-au efectuat, sub conducerea lui Gavril Kazarov, săpăturile arheologice dintr-o așezare neolitică de lângă satul Sveti Kirilovo, din Bulgaria³. Prin săpăturile făcute în acel punct, a fost scoasă la iveală o mare cantitate de materiale, dintre care s-au publicat două cioburi de aspect Boian.

Descoperirile ulterioare făcute în diferite așezări din partea de răsărit a R. P. Bulgaria au permis arheologilor să lămurească (mai tîrziu) unele probleme legate de cultura Boian. Cercetările și săpăturile efectuate în sud-estul țării noastre au dus la observații stratigrafice, pe baza cărora s-a ajuns, pentru prima dată, la precizarea cronologiei relative și a altor probleme referitoare la istoria purtătorilor culturii Boian. Săpăturile din tellurile: Denev⁴ și Kodja Dermen⁵ au făcut posibilă cunoașterea unei părți din inventarul de unelte și ceramică utilizat de purtătorii culturii. Prin săpăturile din așezarea de pe locul numit Grindul Ulmilor din lacul Boian, în dreptul satului Vărăști (r. Călărași), s-a ajuns la definirea conținutului material al culturii Boian⁶. Din cauza faptului că pe acel loc, din timpul epocii neolitice, există un singur strat de cultură și anume acela care a primit numele Boian, nu s-a putut preciza atunci raportul stratigrafic al culturii Boian față de cultura Gumelnița.

Din această cauză, Vasile Pîrvan a atribuit primei epoci a fierului materialele neolitice descoperite în așezarea A de pe Grindul Ulmilor⁷ și a avut o oarecare îndoială față de observațiile stratigrafice făcute de I. Nestor, în timpul săpăturilor de la Glina, din anul 1926. Descoperirile lui Dinu V. Rosetti din cuprinsul unei cărămidării de lângă halta Bolintineanu⁸ și sondajele dintr-o așezare

Berlin, 1949, p. 49--56; I. Nestor, Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R., în «S.C.I.V.», anul I, nr. 2, 1950, București, p. 208--219.

Hubert Schmidt, Tordos, în «Zeitschrift für Ethnologie», 1903, citat după Hermann Schroller, Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens, Berlin, 1933, p. 20.

² Const. Moisil, Colecțiunea Maria Istrate-Capșa, în «Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice», București, 1911, anul IV, p. 138 și fig. 1.1.

³ Gavril I. Kazarov, Vorgeschichtliche Funde aus Sveti-Kyrillovo (Südbulgarien), în «Præhistorische Zeitschrift», Berlin, 1914, v. IV, p. 79, fig. 11,1 j. k.

⁴ R. Popov, Predistoriceskata Deneva moghila pri selo Salmanovo în «Izvestiia na Bălgarskata Arheologhicesko Drujestvo», Sofia, 1914, vol. IV, p. 148--225.

⁵ R. Popov, Kodja Derrenska moghila pri Şumen în «Izvestiia na Bălgarskata Arheologhicesko Drujestvo», Sofia, 1916--1918, vol. VI, p. 71--155.

⁶ Les stations préhistoriques du lac de Boian, în «Dacia», București, 1925, vol. II, p. 249--276.

⁷ Vasile Pîrvan, Getica, o protoistorie a Daciei, București, 1927, p. 389.

⁸ D. V. Rosetti, Săpăturile de la Vidra, Raport preliminar în «Publicațiile Muzeului Municipiului București», București, 1934, nr. 1, p. 52--53.

din apropierea satului Cățelu, executate sub conducerea lui M. Petrescu-Dîmbovița¹, au făcut posibilă cunoașterea unui alt aspect al culturii Boian, iar săpăturile lui D. Berciu făcute lângă satul Petru Rareș² au dus la precizarea aspectului final al culturii de care ne ocupăm. Paralel cu activitatea de cercetare din cîmpia Dunării, arheologii care au muncit în țara Birsei au descoperit, la rîndul lor, o serie de așezări cu resturi din timpul culturii Boian³. Materialele adunate în timpul săpăturilor făcute în ultimii doi ani pe Dealul Viei dintre satele Traian și Zănești, ajută la înțelegerea raporturilor dintre cultura Boian și culturile neolitice documentate în vestul Moldovei⁴. În sfîrșit, cele câteva descoperiri de materiale Boian, din preajma riului Ialomița⁵ și săpăturile de salvare de la Giulești au contribuit și ele, în oarecare măsură, la înțelegerea unor probleme legate de periodizarea culturii.

Cercetătorii din domeniul arheologiei din cele două țări au descoperit, în timpul săpăturilor și perieghzelor, numeroase așezări neolitice locuite și de purtătorii culturii Boian. Pînă acum am adunat informații despre 85 așezări și descoperiri izolate, cu materiale din perioada culturii Boian.

Dintre acestea, 64 puncte se află pe teritoriul patriei noastre, iar celelalte sînt în R. P. Bulgaria. Cercetînd harta pe care am punctat toate descoperirile de pînă acum, reiese că purtătorii culturii Boian au locuit pe un teritoriu ce se întindea de la riul Bistrița în nord, pînă la riul Marița în sud. Limita estică este jalonată prin cîteva descoperiri înșirate de-a lungul malului drept al Dunării dobrogene (Capidava, Cernavoda), iar spre vest, punctele extreme sînt Reșca⁶, la nord de Dunăre și Celopeci⁷, la sudul Dunării. O altă constatare importantă ce rezultă din cercetarea hărții, este aceea că purtătorii culturii Boian au viețuit pe un teritoriu cu un relief foarte variat, care a influențat în oarecare măsură, pe oamenii de atunci, determinîndu-i să aibă anumite ocupații principale, în funcție de mediul natural al regiunii unde locuiau. Prin urmare, cultura Boian este documentată în cîmpia romînă și în valea Mariței, în regiunea de dealuri subcarpatice, pe podișul balcanic și mărginește două lanțuri de munți: Carpații și Balcanii, ajungînd pînă la poalele munților Rhodope.

★

Observațiile făcute în ultimii trei ani, cu prilejul descoperirii unor noi așezări de tip Boian, fac posibilă reconsiderarea unor probleme legate de această cultură, care alcătuiește împreună cu cultura Gumelnița, într-o oarecare măsură, o unitate din punct de vedere material, în sensul că ambele culturi se dezvoltă pe un trunchi local, comun, pe care se altoiesc, în anumite perioade, elemente noi din afară.

Bizuindu-ne pe materialele pe care le-am studiat pînă acum, sîntem de părere că aspectul de cultură neolitică numit Boian, poate fi împărțit în mai

¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Nouvelles données concernant le néolithique carpatho-balkanique*, în «Balcania», București, 1945, vol. VIII, p. 198.

² D. Berciu, *Săpăturile de la Petru Rareș (1933 și 1935)*, în «Buletinul Muzeului Județului Vlașca, Teohari Antonescu», București, 1937, vol. II, p. 1-24.

³ H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, p. 20-25.

⁴ Raportul Șantierului Traian, în «S.C.I.V.», nr. 1-2, 1954, p. 51-63.

⁵ Descoperiri inedite. Materialele se află la Muzeul național de antichități.

⁶ D. V. Rosetti, *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*, în «Jahrbuch f. prähistorische u. ethnologische Kunst», Berlin, 1938, vol. XII, p. 46.

⁷ N. Petkov, *Materiali za proucivane na predistoriceskata epoha vâ Bălgaria*, în «Izvestiia na Bălgarskiiia arheologiceski Institut», Sofia, 1934, vol. VIII, p. 430.

multe faze de evoluție, dintre care cunoaștem pînă acum patru. Cea mai veche fază cunoscută este faza Bolintineanu. După ea urmează faza Giulești, din care se dezvoltă faza Vidra. Evoluția culturii materiale Boian se încheie treptat printr-o fază de tranziție spre cultura Gumelnița, fază cunoscută sub numele de Petru Rareș.

Observațiile stratigrafice în sprijinul periodizării propuse sînt încă destul de puține. Problema raportului stratigrafic, deci a cronologiei relative, între culturile Boian și Gumelnița a fost rezolvată de I. Nestor, încă din anul 1926, dovedindu-se prin săpăturile de la Glina că stratul cu resturi arheologice din vremea viețuirii purtătorilor culturii Boian este suprapus de stratul culturii Gumelnița¹. Mai tîrziu această observație stratigrafică a fost verificată și confirmată printr-o serie de descoperiri similare la: Atmageaua Tătărească², Vidra³, Tangîru⁴ și în alte așezări.

Raportul stratigrafic dintre diferitele faze ale culturii Boian este mai puțin clar. La Pietrele se pare că s-au descoperit în anul 1943 resturile unui strat de locuire Bolintineanu, în imediata vecinătate a așezării Gorgana, unde sînt rămășițe de locuire din faza Vidra⁵. În cuprinsul așezării de la Aldeni, două fragmente ceramice de aspect Bolintineanu au fost scoase la iveală de la baza depunerilor arheologice, fapt care ne îndreptățește să bănuim că pe acel loc a existat un eventual nivel din faza Bolintineanu, suprapus de un altul din faza Giulești. Bizuindu-ne pe descoperirile de la Glina, putem spune că în tellul de acolo, nivelul inferior «al bordeielor» din faza Giulești este acoperit de acela din faza Vidra⁶. La Tangîru situația este și mai clară. În așezarea amintită există un nivel din faza Giulești⁷, acoperit de un altul din faza Vidra⁸, care, la rîndu-i, este suprapus de stratul cu resturi materiale din faza Petru Rareș⁹.

★

Cele patru faze ale culturii Boian sînt caracterizate printr-un anumit mod de trai și mai ales prin materiale specifice.

Tipul așezărilor locuite de oamenii culturii de care ne ocupăm a evoluat de la o fază la alta.

În prima etapă cunoscută pînă acum, adică în faza Bolintineanu, oamenii își alegeau ca teren de așezare locuri situate pe marginea teraselor joase și însorite, în apropierea unei ape (de exemplu, așezarea de lingă satul Cățelu, care avea o lungime de aproximativ 100 m și o lățime de cca 50 m).

¹ I. Nestor, Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit, în «Præhistorische Zeitschrift», Berlin, 1928, vol. XIX.

² La stratigraphie des stations appartenant à la civilisation énéolithique balkano-danubienne à la lumière des fouilles d'Atmageaua-Tătărească, în «Istros», 1934, vol. I, p. 37-43.

³ D. V. Rosetti, Săpăturile de la Vidra, Raport preliminar, în «Publicațiile Muzeului Municipiului București», București, nr. 1, 1934.

⁴ D. Berciu, Săpăturile arheologice de la Tangîru (1934), Raport preliminar, în «Buletinul Muzeului Județului Vlașca, Teohari Antonescu», București, 1935, vol. I.

⁵ Informație comunicată de D. Berciu.

⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, Nouvelles données concernant le néolithique carpatho-balkanique, în «Balcania», București, 1945, vol. VIII, p. 199.

⁷ D. Berciu, Săpăturile arheologice de la Tangîru, (1934), Raport preliminar, în «Buletinul Muzeului Județului Vlașca, Teohari Antonescu», București, 1935, vol. I, p. 8, dreapta sus, p. 10,1; fig. 13.

⁸ Ibidem, p. 8, stînga, jos.

⁹ Ibidem, p. 23-29.

În jurul terenului pe care se găsesc resturi de viețuire din faza Bolintineanu, nu se observă nici un fel de urme de întăritură. Lipsind o limită a așezării, locuitorii unor astfel de sate aveau posibilitatea să-și facă bordeiele fără vreo regulă anumită.

În timpul fazei Giulești se păstrează același tip de așezare ca și în faza precedentă. Așa este cazul așezărilor de la Bora, de la Giulești și al altora din preajma lacului Greaca. Se pare că în aceeași vreme au existat și gospodării izolate (de exemplu, o groapă de bordei descoperită între satele Bora și Ciulnița).

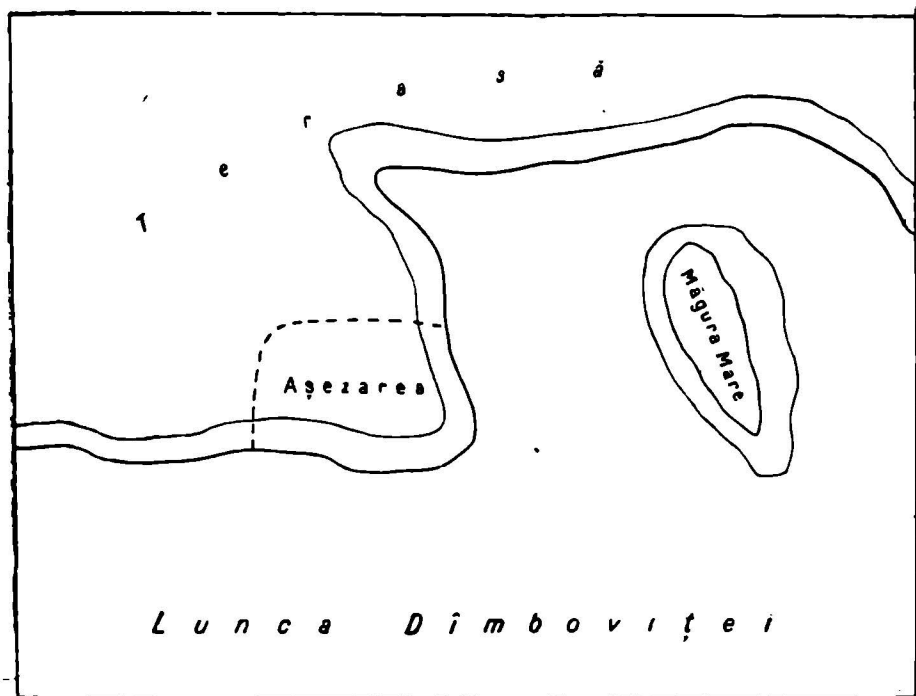

Fig. 1. — Tip de așezare de terasă caracteristică fazelor Bolintineanu și Giulești (schiță).
Așezarea de lângă satul Cățelu.

Către sfârșitul fazei Giulești, purtătorii acestei culturi au început să aleagă pentru așezările lor locuri ce puteau fi mai ușor apărate. Schimbarea tipului de așezare oglindește, cu siguranță, anumite fenomene istorice locale, asupra cărora vom reveni mai departe. Oamenii acelor timpuri, în loc să-și clădească așezările în orice parte a marginilor de terasă, așa cum făceau mai înainte, au început să și le construiască numai pe insule sau pe popine; așa se întâmplă la Glina, Tangiru și în alte puncte. Prin acest obicei nou, suprafața locuită a așezării a fost implicit delimitată și, în mod necesar, locuitorii neolitici au fost obligați să-și construiască locuințele în funcție de necesitățile comunității din care făceau parte. Mai târziu, datorită înmulțirii populației și unei vieți sedentare tot mai accentuate, unii dintre ei își făceau locuințele în afara popinelor, pe marginea terasei.

În faza următoare, Vidra, cele mai multe dintre așezări sînt de tipul popinelor. Platforma locuită a așezării de la Tangiru, de exemplu, avea forma ovală cu

diametrul nord-sud de 90 m lungime, iar cel est-vest de 50 m lungime¹. Tipul așezărilor în formă de popină a fost preferat și în timpul ultimei faze a culturii Boian. Așezarea reprezentativă de lângă satul Petru Rareș are dimensiuni reduse: diametrul nord-sud este de 50 m lungime, iar cel est-vest de 35 m lungime².

Majoritatea așezărilor, locuite de grupurile omenești despre care vorbim, au fost distruse datorită unor incendii puternice.

Paralel cu tipul de așezare evoluează și tipul locuințelor. Din timpul fazei Bolintineanu avem documentate pînă azi, doar locuințe de tipul bordeielor.

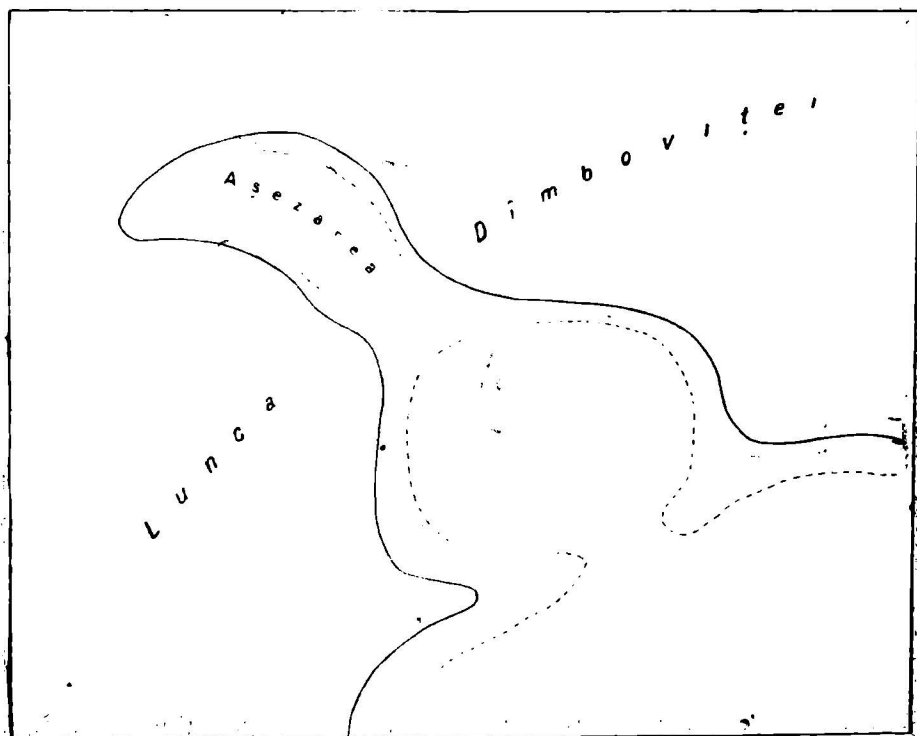

Fig. 2. — Tip de așezare pe popină specifică fazelor Vidra și Petru Rareș (schiță), așezarea de lângă satul Glina

Gropile acestora aveau forma ovală, cu dimensiunile medii de 3,5 m lungime și 2 m lățime. Fundul celor câteva gropi de bordeie cunoscute pînă acum se afla la 0,60—0,90 m adîncime față de nivelul solului de la care au fost săpate. Malurile gropilor erau oblice. Construcția de deasupra solului a fost probabil de formă conică și era alcătuită din pari, niule și foarte puțină lipitură. Bordeiele din faza Giulești erau similare ca formă și dimensiuni celor din faza anterioară. Către sfîrșitul fazei Giulești, purtătorii acestei culturi au cunoscut un nou tip de locuință și au folosit, probabil paralel, locuințe-bordeie și locuințe

¹ D. Berciu, Săpăturile arheologice de la Tangîru, (1934), Raport preliminar, în «Buletinul Muzeului Județului Vâlcea, Teohari Antonescu», București, 1935, vol. I, p. 4.

² D. Berciu, Săpăturile de la Petru Rareș (1933—1935), în «Buletinul Muzeului Județului Vâlcea, Teohari Antonescu», București, 1937, vol. II, p. 3.

de suprafață. Avînd în vedere faptul că există o deosebire evidentă între cele două tipuri de locuințe, sîntem de părere, pînă la noi cercetări, că oamenii de care ne ocupăm, au învățat sistemul de a construi locuințe de suprafață de la alte triburi din afara ariei de răspîndire a culturii Boian. Din ce materiale era construită o astfel de locuință de suprafață, știm datorită observațiilor

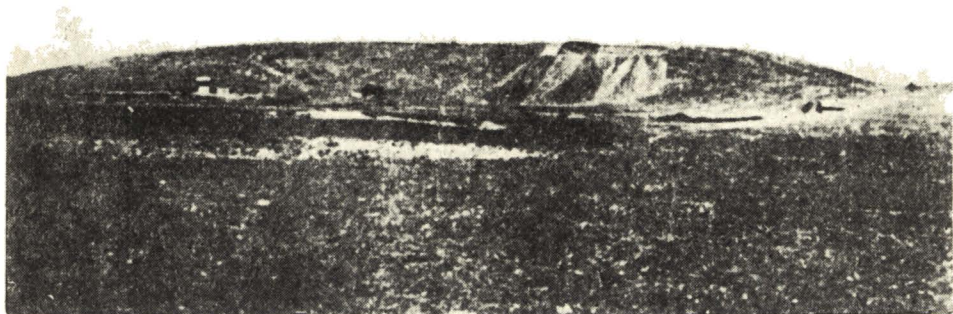

Fig. 3. — Așezare pe popină (Glina).

Fig. 4. — Așezare pe popină (Tellul Denev de lângă Salmanovo).

făcute în timpul săpăturilor de la Giulești. Pereții erau alcătuiți din pari și împletitură de nuiete. Ambele fețe ale pereților erau apoi acoperite cu lipitură de lut amestecat cu paie și frunze. Pe unele bucăți de fățuială s-au observat și urme de «văruiere». Acoperișul caselor era în două ape și se făcea, foarte probabil, din trestie sau paie, legate pe un schelet de pari și întărite deasupra prin loazbe transversale sau cu pietre.

Locuințele din faza Vidra au fost construite la suprafața solului după același sistem ca și cel descris mai sus. Ele aveau forma dreptunghiulară și erau prevăzute

cu un pridvor, după cum rezultă din observațiile făcute la Tangîru¹ (fig. 6,1). Podelele unor astfel de locuințe erau formate din câteva straturi subțiri de

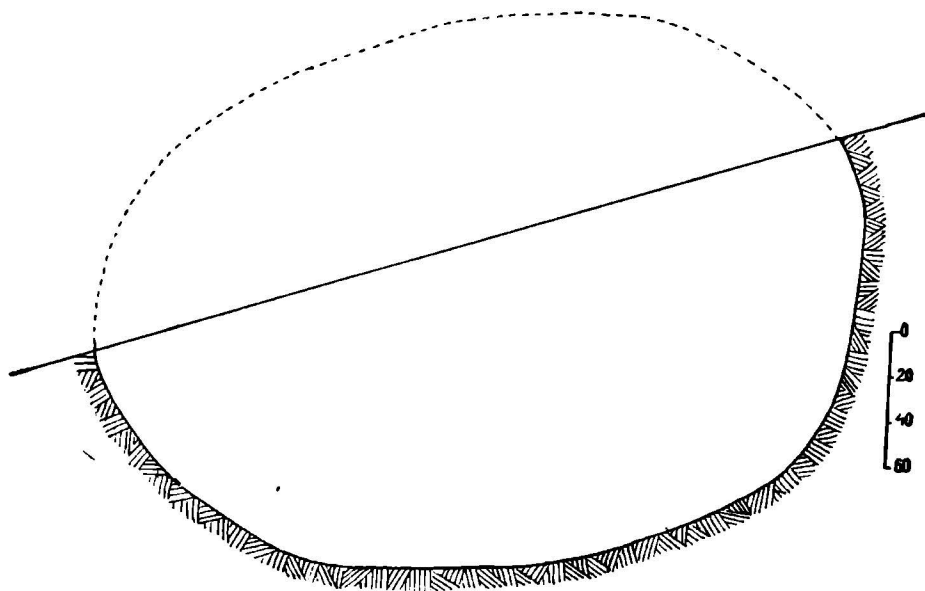

Fig. 5. — Planul de suprafață al unei gropi de bordei, tip de locuință obișnuită în timpul fazelor Bolintineanu și Giulești.

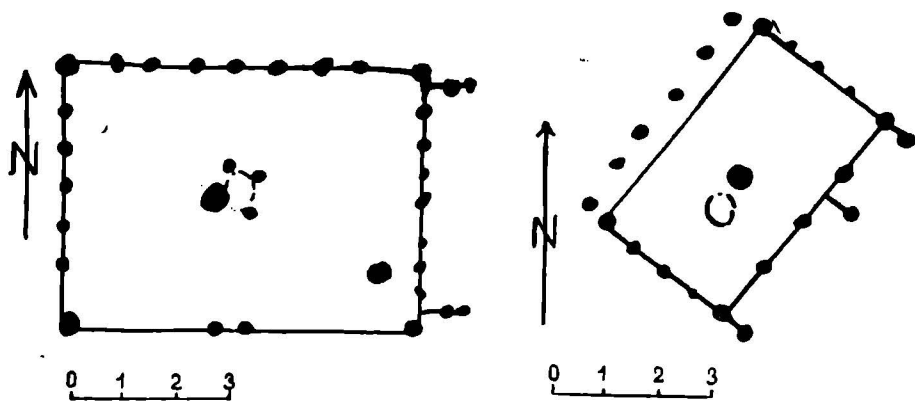

Fig. 6 — Planul unei locuințe de suprafață din timpul fazelor Vidra și Petru Rareș (1. Tangîru; 2. Petru Rareș).

pământ bine bătătorit. În mijlocul casei, care avea o singură încăpere, se afla vatra pe care se gătea hrana oamenilor ce locuiau în acea casă.

¹ D. Berciu, Săpăturile arheologice de la Tangîru (1934), Raport preliminar, în «Buletinul Muzeului Județului Vlașca, Teohari Antonescu», București, 1935, vol. I, p. 8-10.

Tipul de locuință de formă dreptunghiulară, cu pridvor, se menține și în faza Petru Rareș¹. În așezarea ce a dat numele acestei faze, au fost dezvelite resturile unei locuințe de 5 m lungime și 3 m lățime, construită ca și casele din faza precedentă (fig. 6,2). În cuprinsul unor locuințe din această fază s-au găsit în preajma vetrelor și resturi de lavițe, făcute din pământ și făcute cu lut, pe fețuiala cărora se păstrează urme de decor pictat². Nu ar fi exclus ca în

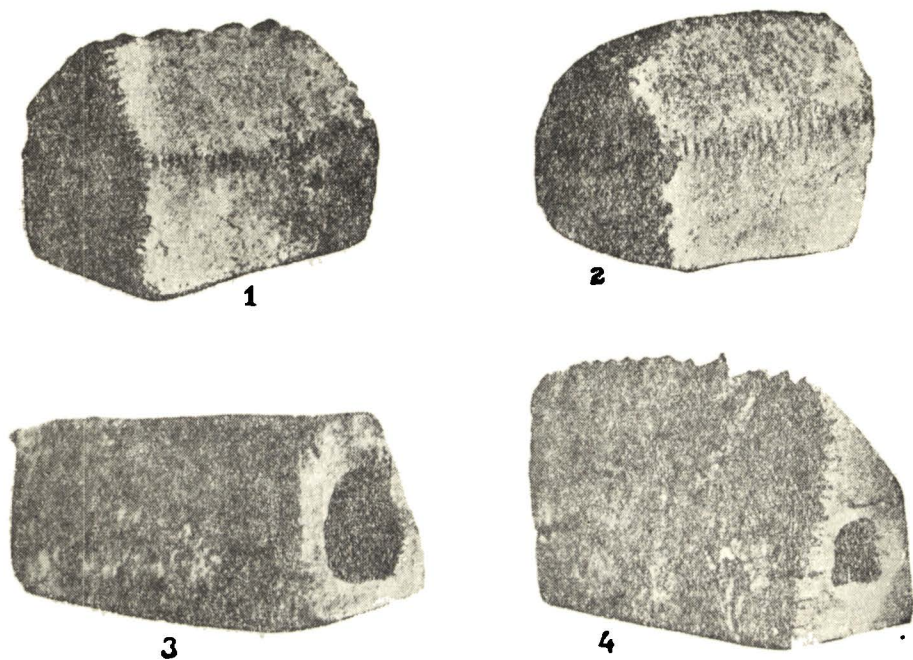

Fig. 7. — Modele de lut ale unor locuințe de suprafață din faza Petru Rareș (Tellul Kodja Dermen de lângă Kolarovgrad).

timpul ultimelor două faze să se fi construit case din calupuri de chirpic, cum pare a rezulta din observațiile făcute la Spanțov.

Ajutându-ne de modelele de locuințe din faza Petru Rareș, descoperite la Spanțov, Salmanovo³ și Kodja Dermen⁴ (fig. 7) putem face precizarea că locuințele din acea vreme aveau — așa cum am menționat — forma dreptunghiulară, pereți înalți și acoperișul în două ape. Intrarea era pe una din laturile înguste. Putem adăuga — judecând după unul din modele — că pe atunci feres-

¹ D. Berciu, Săpăturile de la Petru Rareș (1933—1935), în «Buletinul Muzeului Județului Vlașca, Teohari Antonescu», București, 1937, vol. II, p. 4—7.

² Ibidem, p. 6—7.

³ R. Popov, Predistoriceskata Deneva moghila pri selo Salmanovo, în «Izvestiia na Bălgarskăta Arheologhicesko Drujestvo», Sofia, 1914, vol. IV, p. 197, fig. 180, ABC.

⁴ R. Popov, Kodja Dermenskata moghila pri gr. Šumen, în «Izvestiia na Arheologhicesko Drujestvo», Sofia, 1916—1918, vol. VI, p. 133, fig. 135.

trele aveau forma rotundă, ca de altfel și locuințele mai târzii din cultura Cucuteni¹.

O descoperire interesantă a fost făcută într-o așezare din perioada de tranziție de la faza Vidra la faza Petru Rareș, de la Iasatepe (fig. 8) lângă Plovdiv din R. P. Bulgaria². Descoperirea ne lămurește cu privire la rînduirea vetrei, rîșniței și a altor obiecte din interiorul locuințelor oamenilor de atunci (fig. 8). Axul lung al locuinței era orientat nord-sud. În colțul de sud-est era intrarea. Pe podeaua locuinței, sub dărîmături, s-au descoperit, *in situ*, diferite obiecte. În mijlocul încăperii se afla vatra (cu diametrul de 0,80 m) împrejmuțită cu o margine înaltă. Lîngă colțul de nord-est al casei era așezată, semi-îngropată, o rîșniță cu frecătorul ei. Rîșnița este

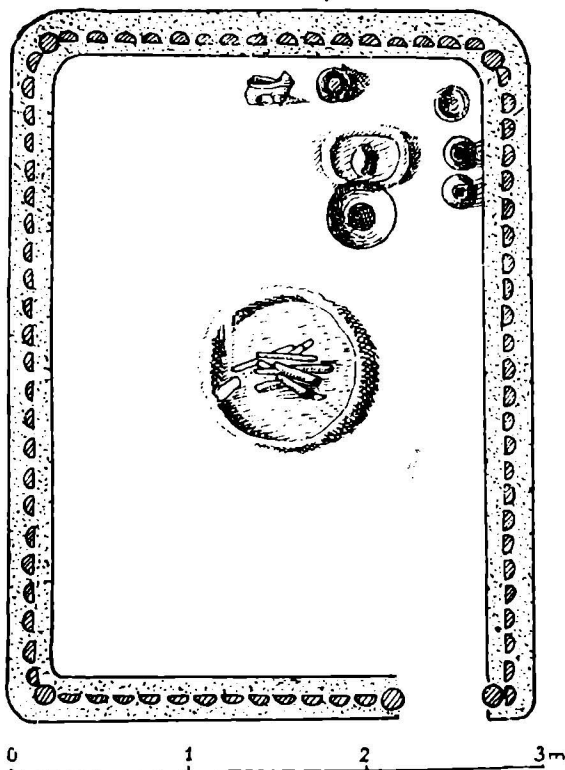

Fig. 8. — Planul unei locuințe de suprafață de la începutul fazei Petru Rareș (Iasatepe, R.P. Bulgaria).

încinjurată cu o margine de lut înaltă de 0,10 m, cu o întrerupere (în partea sudică), în dreptul căreia s-au găsit resturile unui mare vas pentru păstrarea făinei sau grînelor.

În preajma rîșniței, lîngă perete se aflau mai multe vase de uz casnic și un opaiș.

Vetrele erau construite atît în interiorul locuințelor, cît și în exteriorul lor. Ele sînt alcătuite dintr-un strat de lipitură avînd o grosime de cîțiva centimetri. Suprafața vetrelor era fățuită cu grijă, dar din cauza arderii îndelungate ele au căpătat aspectul de mozaic. Diametrul lor nu trece de obicei de 1 m.

Așa după cum rezultă din descoperirea de la Iasatepe, luminatul locuințelor se făcea cu ajutorul opaișelor. În ele se ardeau grăsimi animale.

Uneltele întrebuițate de purtătorii culturii Boian erau lucrate din cremene, piatră, os și corn.

Instrumentele din prima categorie, adică acelea cioplite din cremene, au fost lucrate din materie primă originară din platforma prebalcanică, din sudul

¹ T. Passek, Periodizația tripolskoi culturii, în « Materiali i issledovaniia po Arheologhii SSSR », Moscova-Leningrad, 1950, vol. X, p. 95, fig. 50,4; Raportul Șantierului Trușești, în « S.C.I.V. », nr. 1-2, 1954, p. 9.

² Detev Peter, Selșnata moghila Iasatepe vâ Plovdiv, în « Godișnik na Plovdivskata Narodna Biblioteka i Muzei », Plovdiv, 1948, anul I, p. 1-14.

Munteniei, din regiunea cotului Carpaților sau din vecinătatea cursului superior și mijlociu al Prutului. Între categoriile de cremene sudică predomină cea de culoare cafenie-gălbuie, pe când în nord-estul Moldovei predomină cea de culoarea neagră. În fazele finale ale culturii Boian, s-au întrebuițat și alte varietăți de silex, dovedindu-se prin aceasta că materia primă necesară se dobîndea din centre diferite. Uneltele nu erau lucrate în regiunea de unde se aduna sau se extrăgea cremenea, ci bulgării de silex au fost transportați și răspîndiți pe calea schimburilor intertribale în toate așezările unde se făceau uneltele respective. O dovadă temeinică în acest sens o constituie faptul că nu există așezare de tip Boian în care să nu se găsească nuclee și așchii de cremene. În general, uneltele de cremene aveau formele caracteristice epocii neolitice, adică erau: lame, răzuitoare și riciitoare. Precizăm că în timpul primelor două faze, uneltele de silex se găseau în număr restrîns; ele devin însă tot mai numeroase în cursul ultimelor două faze. O trăsătură caracteristică a uneltelor de cremene din faza Vidra o constituie diferite scobituri mici, laterale de pe lamele de silex.

În timpul fazei Giulești, paralel cu uneltele de cremene, au fost întrebuițate instrumente lucrate din gresie silicifiată. Această rocă se despică la fel ca și silexul. Se cunosc pînă acum astfel de unelte numai în trei puncte, îndepărtate unele de altele, și anume: la Giulești, la Aldeni și la Zănești. Materia primă pentru unelte de acest fel se găsește — după precizarea prof. Miltiade Filipescu — în regiunea cuprinsă între Intorsura Buzăului și Covasna, pentru uneltele aflate în Muntenia, și în împrejurimile orașului Piatra Neamț, pentru uneltele descoperite în Moldova. Ca și silexul, gresia silicifiată se prelucra în fiecare așezare. Uneltele cunoscute pînă acum sînt în formă de lame și răzuitoare, iar unele au scobituri laterale.

Instrumentele de piatră în primele două faze se aseamănă mult între ele prin roca din care au fost lucrate. După determinarea făcută de prof. Em. Proto-popescu-Pache, ele erau confecționate din tuf vulcanic, de culoare gălbuie, originar din regiunea de dealuri de la nord de Mizil. Topoarele din faza Bolintineanu erau în formă de calapod, iar cele din faza Giulești erau plate. Merită a fi subliniat faptul că din timpul fazei Giulești, am găsit cîteva unelte de piatră ce au fost folosite pînă la distrugerea totală a tăișului. Faptul s-ar putea explica prin aceea că, probabil, uneltele de tuf vulcanic erau lucrate în anumite centre, în preajma locului unde se găsește această rocă. De acolo, pe cale de schimburi intertribale, aceste unelte gata finite erau răspîndite pe o rază de peste 100 km. Formulînd această ipoteză ne bizuim pe observația că în timpul săpăturilor de la Giulești nu am găsit nici un bulgăre de astfel de rocă și toate așchiile scoase la iveală proveneau numai din unelte finite. În același sens ar pleda și existența în Oltenia a depozitului de topoare de la Bratovoesti¹.

Uneltele de piatră din faza Vidra au fost mai numeroase. Ne bizuim pe cele găsite în timpul săpăturilor de pe Grindul Ulmilor, unde, pe lîngă dălțile de aspect mai vechi, în formă de calapoade mici, înguste și lunguiețe, s-au găsit și topoare plate de formă trapezoidală, lucrate din roci de natură vulcanică. Deosebit de important este faptul că în timpul acestei faze, uneltele se fac și din alte roci dure și că avem documentate unelte de piatră cu gaură de înmănușare.

Fără îndoială, osul și cornul au fost folosite ca materie primă la prelucrarea diferitelor tipuri de unelte încă din prima fază cunoscută din evoluția culturii

¹ M. Romașcanu, Tezaurul neolitic de la Bratovoesti, București, 1932.

Boian, dar pînă acum astfel de unelte nu au fost găsite în așezări din aceea fază. În groapa unui bordei din faza Giulești, descoperită lângă satul Bora, am găsit o placă ovală de os cu un orificiu la o extremitate. În perioada de timp corespunzătoare ultimelor două faze, uneltele de os au fost din ce în ce mai numeroase. Între ele predominau sulele de diferite lungimi.

Din categoria uneltelor fac parte și percutoarele, rîșnițele, greutățile pentru războiul de țesut și fusaiiolele, toate acestea documentate încă din faza Giulești.

Percutorul descoperit în așezarea din cartierul Giulești era făcut din gresie silicifiată și avea forma sferică neregulată. În fazele ulterioare (Vidra și Petru Rareș) aceste unelte, care serveau, probabil, și la vînat, au fost făcute din cremene și din alte roci dure.

De obicei rîșnițele din a doua fază au fost lucrate dintr-o gresie foarte sfărîmicioasă, fapt care explică dimensiunile atît de reduse ale fragmentelor de rîșnițe descoperite la Giulești. Mai tîrziu, rîșnițele se făceau din roci mai dure. Din cele cîteva exemplare păstrate mai întregi rezultă că pietrele de rîșnițe aveau forma ovală, iar pe suprafața superioară, datorită folosirii mai îndelungate, se forma o albieră. Întrucît în timpul rîșnitului boabele săreau în toate părțile, oamenii au luat măsuri de îngrădire a locului din jurul rîșnițelor cu o margine făcută din lut.

Greutățile pentru războiul de țesut sînt scunde și au forma unor piinișoare în timpul fazei Giulești, pentru ca mai tîrziu, în faza Vidra, să fie folosite greutatele rotunde, plate, cu patru crestături laterale, opuse. Fusaiiolele, în majoritatea cazurilor, erau făcute din pastă grosolană. Cele din faza Giulești au formă rotundă neregulată, pe cînd cele din faza Vidra sînt rotunde sau au patru brațe.

Pînă acum nu este rezolvată în chip convingător problema dacă purtătorii culturii Boian au folosit sau nu arama. În lucrările referitoare la analiza diferitelor așezări Boian, se menționează descoperirea cîtorva obiecte de aramă. În timpul săpăturilor de pe Grindul Ulmilor au fost descoperite o verigă de sîrmă de aramă și două sule din același metal¹. Pe tellul de la Glina, în anul 1926, a fost găsită doar o sulă de aramă cu mîner de os², iar în anul 1945, au fost găsite, în regiunea gîtului unui schelet de copil mai multe perle din tablă de aramă³. Pînă la noi cercetări putem admite că arama a fost folosită începînd din faza Vidra.

Cel de al doilea metal folosit în timpul aceleiași faze a fost aurul. La Glina s-a găsit în stratul Boian în anul 1945 o sîrmă de aur. Nu poate fi nici o îndoială că atît obiectele de aramă, cit și cele de aur au fost lucrate undeva în altă parte și au ajuns gata finisate — pe cale de schimburi intertribale — în regiunile noastre.

Ceramica este elementul specific și esențial în determinarea fazelor culturii Boian. Olăria a fost modelată cu mîna din pastă de diferite feluri. În cursul primelor două faze (Bolintineanu și Giulești), cea mai mare parte din ceramică a fost modelată din pastă amestecată cu pleavă sau paie de cereale, iar în ultimele două faze (Vidra și Petru Rareș), constatăm înlocuirea degresantului și întări-torului pleavă prin alte materii (de exemplu: calcar pisat sau mai tîrziu cioburi pisate).

¹ Les stations préhistoriques du lac de Boian, în «Dacia», București, 1925, vol. II, p. 275; I. Nestor, Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit, în «Præhistorische Zeitschrift», Berlin, vol. XIX, 1928, p. 123.

² I. Nestor, ibidem, p. 123.

³ Informație dată de M. Petrescu-Dimbovița.

În primele două faze se pot deosebi clar trei categorii ceramice. Vasele din prima serie au fost lucrate din pastă grosolană amestecată cu multă pleavă. Pereții sînt groși dovedind că astfel de vase aveau dimensiuni apreciabile. A doua categorie este caracterizată printr-o pastă fină, alcătuită din lut curățat cu grijă. În loc de pleavă se observă paiete de mica și uneori pietricele. Toate vasele lucrate din astfel de pastă sînt de culoare cenușie sau neagră și au avut

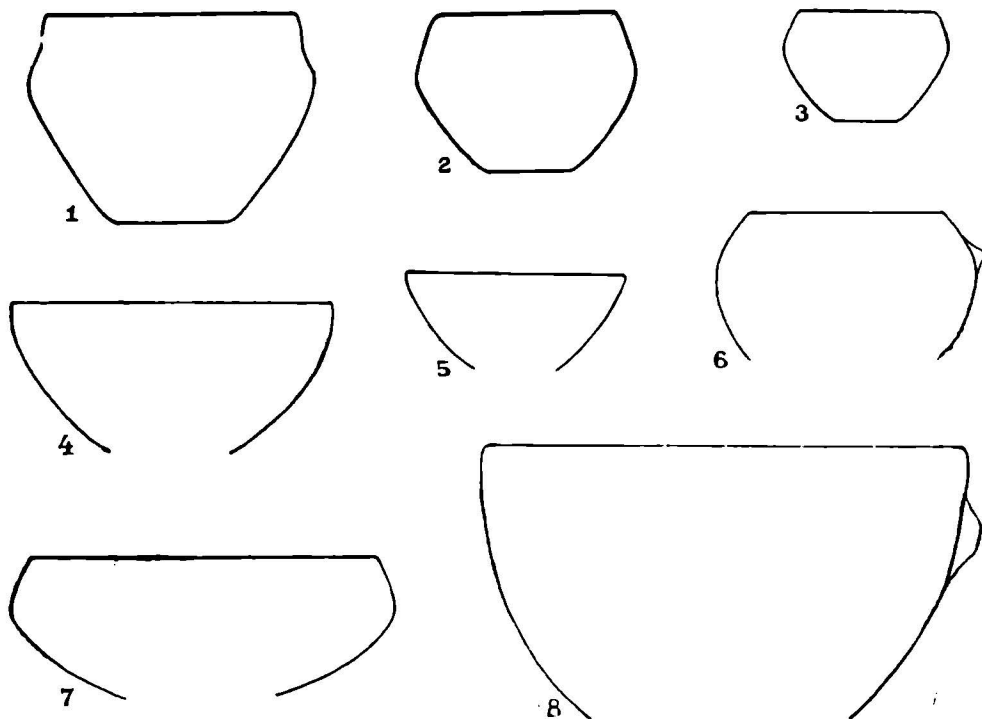

Fig. 9. — Cîteva forme ceramice din faza Bolintineanu.

dimensiuni reduse și pereții subțiri, ajungînd uneori pîră la 2-3 mm grosime. Ultima categorie ceramică este aceea care aparține olăriei folosite la gătit. Pasta era grosolană, iar foiele și decorul ei (făcut în majoritatea cazurilor cu degetele) s-au păstrat în tot cursul epocii neolitice.

În privința ceramicii din ultimele două faze, situația se schimbă într-o oarecare măsură. Între primele două categorii de olărie descrise mai sus nu mai există o deosebire prea netă. O serie de materiale făceau (în privința pastei) tranziția de la una la cealaltă.

Paralel cu această grupă mare s-a menținut olăria de bucătărie, în formele și cu decorul vechi.

Arderea vaselor se făcea în cuptoare primitive săpate în pămînt sau clădite la suprafața solului. În general, arderea se făcea într-o atmosferă reducătoare. O parte dintre vasele din perioada fazelor Bolintineanu și Giulești erau arse (mai curînd coapte) primitiv și operațiunea s-a făcut (în cazul olăriei din pastă grosolană cu multă pleavă) — după precizarea prof. Șt. Cantuniari —

la o temperatură sub 300°C. Datorită acestui fapt, ele au dobândit culoarea vînătă și, foarte rar, culoarea gălbuie. O altă grupă de vase și anume acelea din pastă fină au fost arse la o temperatură de minimum 500°C. La o temperatură destul de ridicată au fost arse și diferite vase din pastă cu pleavă.

În cursul fazelor finale, arderea se făcea și la o temperatură mai ridicată, dar în general tot într-o atmosferă reducătoare. Apar totuși unele vase de culoare cafenie și altele gălbui.

În general, gama formelor ceramice din cultura Boian este destul de săracă. Fiecare fază este caracterizată prin predominarea unor anumite forme. La

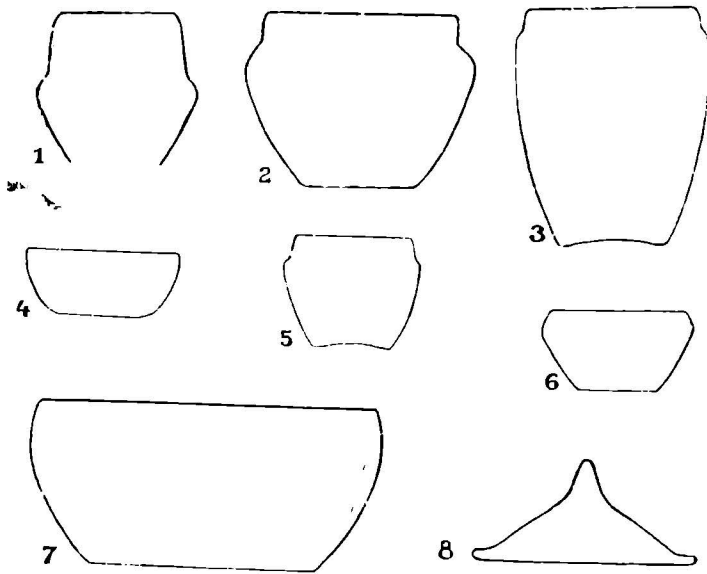

Fig. 10. — Citeva forme ceramice din faza Giulești.

început, în faza Bolintineanu, domina forma vaselor avînd partea inferioară tronconică, umeri arcuiți și gîtul cilindric sau tronconic (fig. 9,1). Faza Giulești este caracterizată prin cupele înalte de formă tronconică (fig. 10,3). În faza Vidra sînt specifice vasele cu picior, lucrate din pastă de foarte bună calitate (fig. 11, 1-3). Mai tîrziu, perioada de trecere spre fazele timpurii ale culturii Gumelnița, adică faza Petru Rareș, se caracterizează la început prin forma de vas, cu fund tronconic și corp cilindric, ca apoi să ajungă treptat la forma bitronconică.

O analiză a formelor ceramice ne arată că în timpul fazei Bolintineanu avem documentată o gamă săracă de forme, dintre care unele se mențin în perioada corespunzătoare fazei Giulești, pentru a dispărea apoi în cursul ei. Așa este cazul vaselor bitronconice din faza Bolintineanu care au fost modelate în continuare și de olarii de la începutul fazei Giulești, ca apoi să dispară din uz. În locul lor au apărut alte forme ceramice ca, de exemplu, vasele cu picior sau tăvile cu margine scundă, care se mențin de-a lungul ultimelor trei faze de evoluție. În schimb, vasele suport sînt documentate pînă acum numai în timpul ultimelor faze. Prin exemplele de mai sus, am vrut să arătăm că în decursul evoluției culturii Boian s-a produs apariția și dispariția sau transformarea treptată a

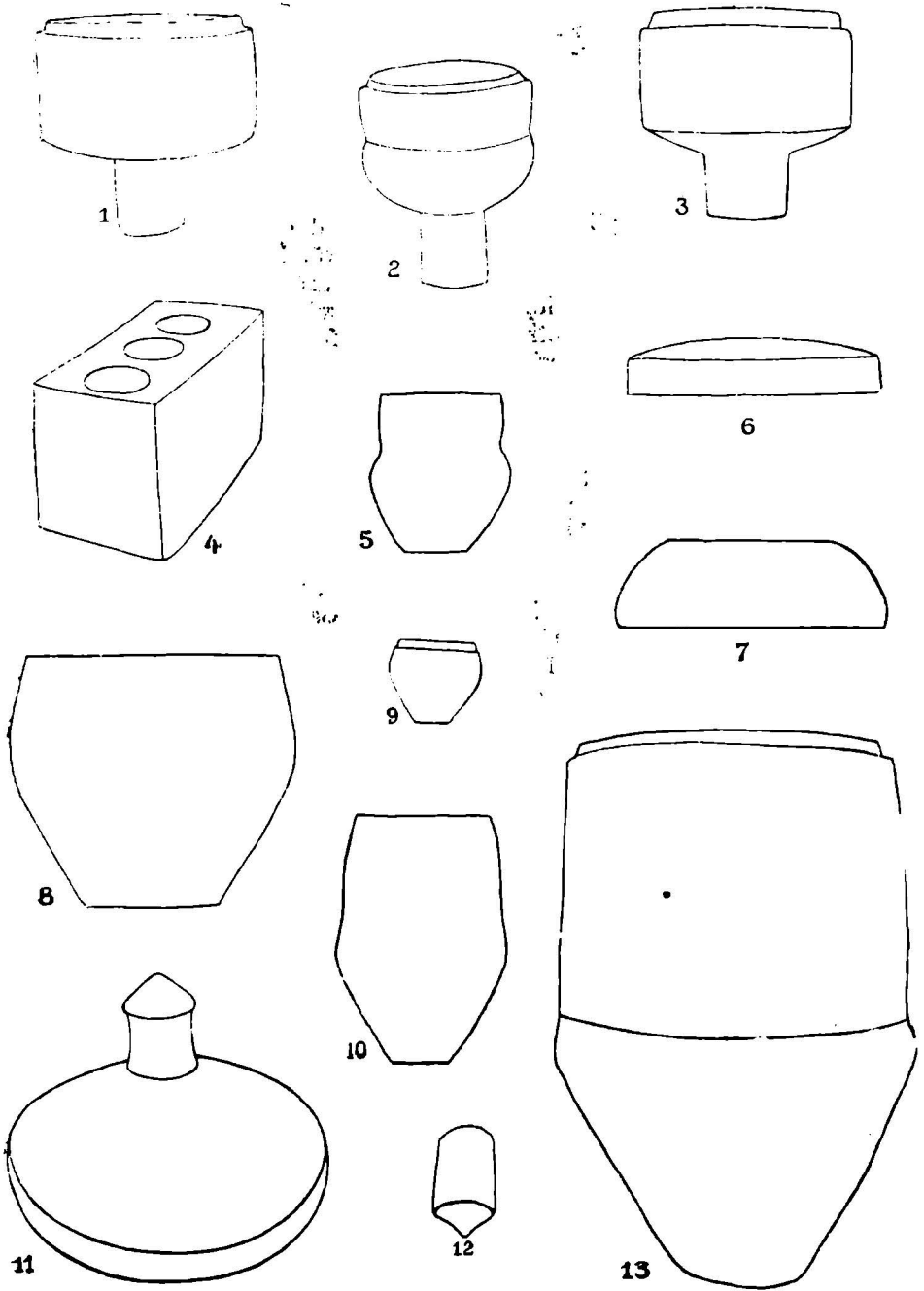

Fig. 11. — Citeva forme ceramice din faza Vidra.

diferitelor forme. Această modificare credem că poate fi pusă în legătură cu anumite schimbări produse în alimentarea triburilor Boian.

Ornamentarea olăriei Boian se făcea prin: proeminente, briuri alveolare, pliseuri, incizie, excizie și pictură. Decorul în relief este cunoscut în toate fazele culturii.

Anumite elemente ale decorului în relief sînt documentate numai în fazele Bolintineanu și Giulești. Este vorba de grupuri de cîte două proeminente alungite, paralele, dispuse vertical pe porțiunea de maximă rotundime a vasului.

Decorul compus din pliseuri îl găsim începînd din faza Bolintineanu și terminînd cu faza Petru Rareș. Treptat, el se modifică. În prima fază, pliseurile sînt făcute numai pe vase de pastă fină și se grupează în benzi orizontale sau oblice (adesea grupate în «căpriori»); în fazele următoare (Giulești și Vidra), cu ajutorul lor se alcătuiesc și motive decorative în formă de spirală. În timpul fazei Vidra se trece de la pliseurile grupate în benzi, la dungi fine, în relief, izolate, sistem de ornamentare care a fost menținut și în ultima fază. Paralele în timp, cîteodată chiar pe același vas cu decorul plisat apare și ornamentul alcătuit din puncte. Se trasează șiruri de puncte paralele cu pliseurile, ori se punctează întreaga suprafață a unor triunghiuri mici cruțate cu ajutorul benzilor de pliseuri.

Atît în faza Bolintineanu cît și în faza Giulești, avem documentat decorul compus din spirale mărginite de linii incizate, iar suprafața benzilor este acoperită cu mici adîncituri rotunde (fig. 13,12).

Decorul incizat caracterizează primele două faze, pe cînd în ultimele două predomină decorul excizat. Motivele ornamentale incizate din faza Bolintineanu preced și de fapt pregătesc terenul pentru decorul excizat din fazele ulterioare.

Decorul meandric din faza Bolintineanu era alcătuit din linii incizate, de-a lungul cărora, de o parte și de alta, au fost imprimate, cu ajutorul unui instrument cu vîrf ascuțit, mici liniuțe alăturate, în formă de triunghiuri (fig. 14). Pe colțurile meandrelor s-au făcut triunghiuri mai lungi decît cele obișnuite, așezate cu vîrf în jos (fig. 14,11). Sistemul descris este caracteristic ornamentării în lut. În faza Giulești se trece la decor scobit (excizat), creșturile triunghiulare erau mult mai mari decît înainte și erau înșirate în aceeași ordine ca și în faza precedentă (fig. 15,15). Se constată, așadar, trecerea de la un sistem de ornamentare specific lutului, la un alt sistem, împrumutat foarte probabil, din tehnica de ornamentare a lemnului. Încă de la început s-au folosit în ornamentare benzi de cîte 3-4 linii incizate, paralele și orizontale. De o parte și de alta a acestor benzi se făcea cîte un șir de mici triunghiuri alăturate (fig. 15,1). În perioada următoare se folosește același sistem, dar pe o scară mai mare. Cele trei sau patru linii ale benzilor sînt mai adînci și mai largi. Triunghiurile înșirate de-a lungul benzilor sînt mari. Ca și pe vasele Bolintineanu și pe cele din faza Giulești, pe colțurile meandrelor au fost trasate triunghiurile isoscele, dar pierzîndu-și rolul original, ele ajung să se combine cu decorul spiralic. Aceleași triunghiuri se folosesc și de olarii din aria culturii «precucuteni». Decorul în formă de fagure, care se observă pe un singur ciob din faza Bolintineanu, a fost utilizat pe scară largă în timpul fazei Giulești (fig. 15,9). Același decor a fost folosit în continuare în faza Vidra, în timpul căreia încetează. De obicei, motivul decorativ în formă de fagure se făcea puțin mai jos de buză și reprezenta o fișie care mărginea decorul excizat. Locul și rolul motivului «fagure» a fost preluat în cursul fazei Vidra de benzi de dungi paralele, orizontale, în relief, pe care s-au făcut creștături verticale (fig. 16,11). De fapt, ornamentul constituie continuarea directă, mult simplificată, a motivului decorativ

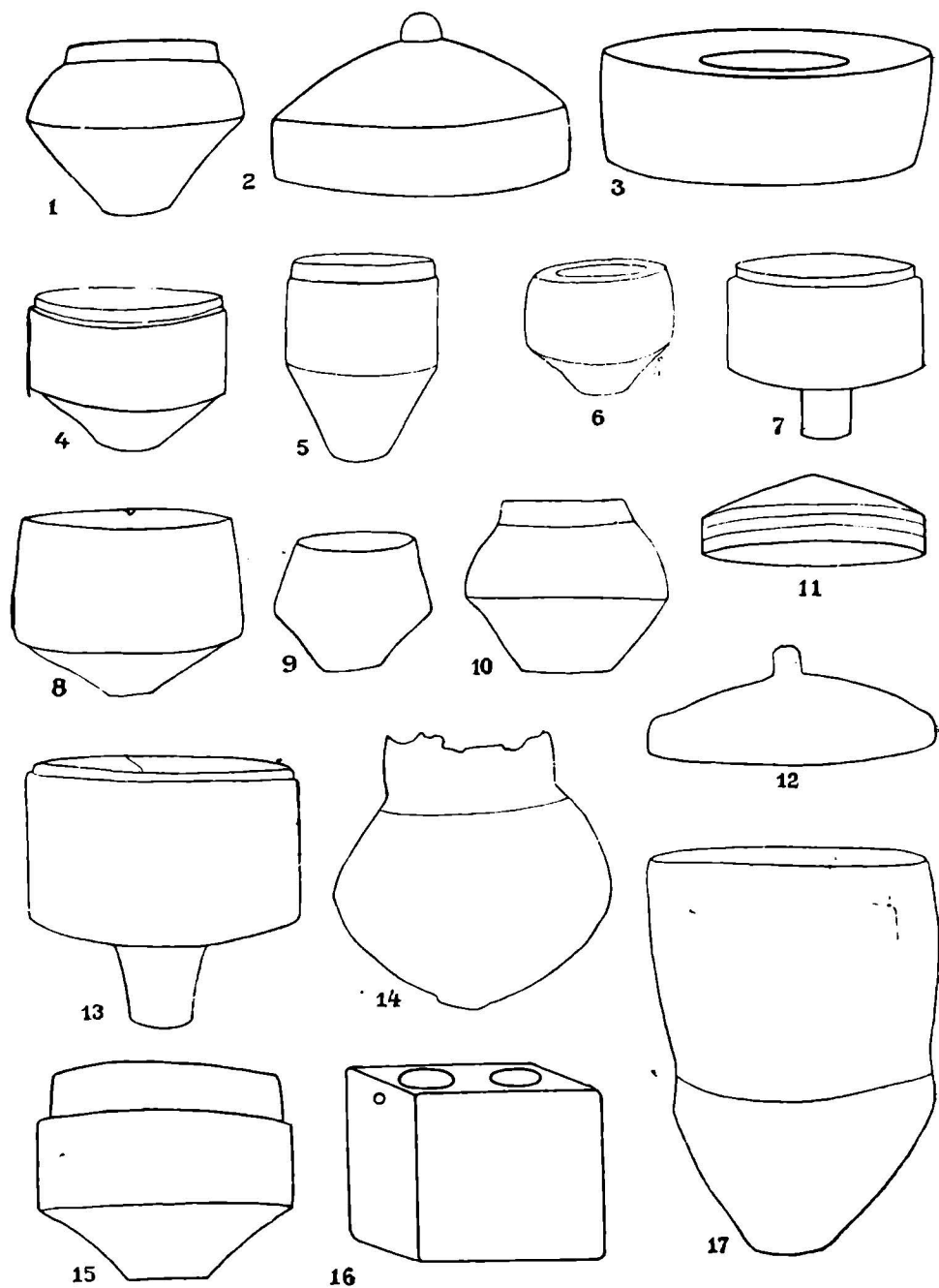

Fig. 12. — Citeva forme ceramice din faza Petru Rareș.

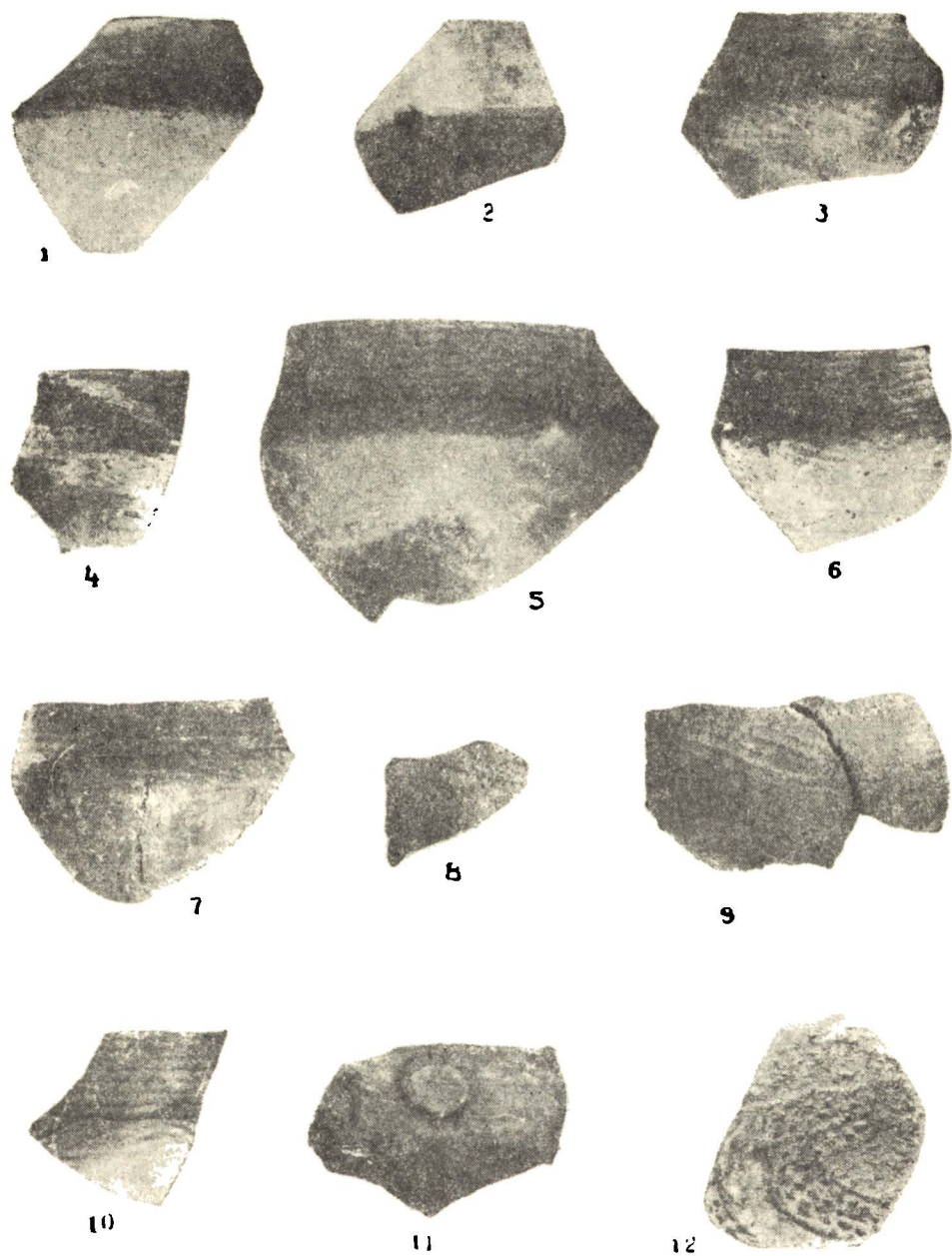

Fig. 13. — Fragmente ceramice din faza Bolintineanu (Cățelu și Bolintineanu).

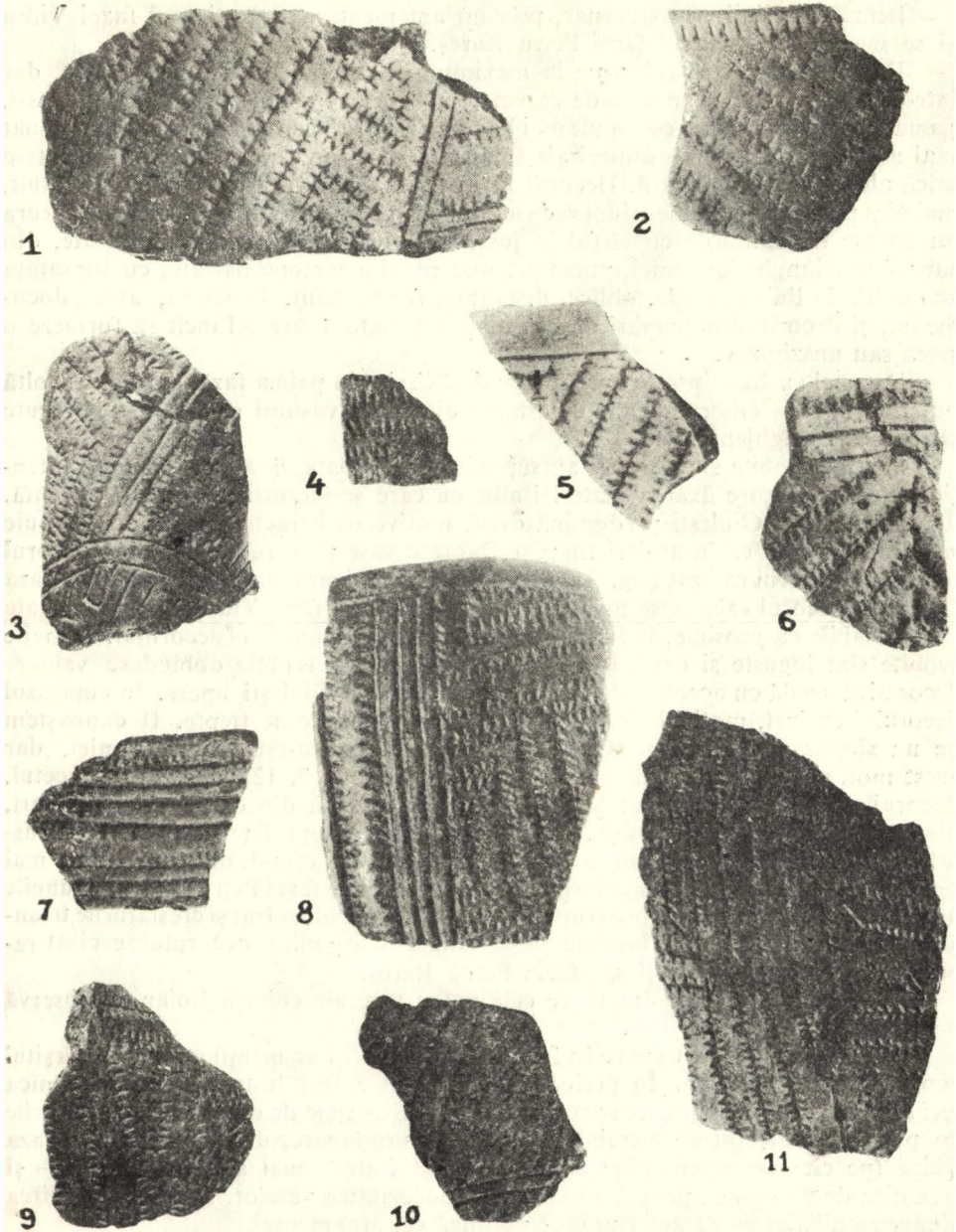

Fig. 14. — Fragmente ceramice din faza Bolintineanu (Cățelu și Bolintineanu).

« fagure ». Acest fel de decor s-a folosit pe scară largă de către purtătorii culturii precucuteniene pentru ornamentarea olăriei lor.

Benzile de linii crestate apar, precum am menționat, în timpul fazei Vidra și se mențin și în cursul fazei Petru Rareș.

Decorul incizat se folosește la maximum în timpul fazei Bolintineanu, dar într-o gamă săracă de motive de caracter meandric. Mai târziu, în faza Giulești, gama motivelor incizate este mult mai bogată. Dintre acestea merită a fi menționat mai ales decorul compus din spirale îmbucate al căror capăt se termină printr-o mică alveolă sau crestătură. Decorul incizat din timpul acestei faze este alcătuit, mai ales pe vasele de dimensiuni reduse, din cirlige de meandre (pe virfurile cărora nu lipsesc triunghiurile cu virful în jos), din porțiuni de spirale îmbucate, din suprafețe triunghiulare mici, punctate, mai rar din metope pătrate, cu suprafața acoperită de linii paralele, oblice, distanțate foarte mult. În sfârșit, avem documentat și decorul din grupuri de linii oblice trasate în așa fel încât să formeze o rețea sau un zig-zag.

Decorul excizat lipsește aproape cu desăvârșire în prima fază, dar se dezvoltă puternic în faza Giulești. Dungile cruțate din pasta vasului sînt groase și făcute cu oarecare neglijență.

Spațiile scobite sînt largi și au suprafața neregulată, lăsate așa în mod intenționat ca să asigure fixarea materiei albe cu care se încrusta suprafața scobită. În timpul fazei Giulești predomină două motive de caracter meandric. Trebuie menționat faptul că în același timp se folosesc vase pe care se combină decorul incizat cu decorul excizat (fig. 15, 6). Această combinație încetează odată cu faza Giulești. Decorul excizat se menține și caracterizează faza Vidra. Dungile cruțate sînt variabile ca grosime, în funcție de valoarea lor în cuprinsul decorului. Dungile scobite sînt înguste și dese. În această fază, dungile scobite dobîndesc valoare decorativă egală cu aceea a dungilor cruțate. În faza Giulești apare, în cuprinsul decorului excizat, motivul de pătrățele cruțate, așezate în trepte. Îl cunoaștem pe un singur ciob din faza Giulești, ciob găsit în sud-estul Transilvaniei, dar acest motiv este caracteristic fazei Vidra. (fig. 16, 4, 6, 7, 12). Încetul cu încetul, decorul excizat se destramă. Suprafețele scobite devin din ce în ce mai mari, pierzînd din nou rolul decorativ. În faza Petru Rareș, suprafețele scobite și încrustate cu materie albă constituie iarăși fondul decorului cruțat, din care nu au mai rămas decît cirlige și triunghiuri mari, caracteristice fazei Petru Rareș. Dungile lungi verticale cruțate, care întrerup din loc în loc decorul excizat și crestăturile triunghiulare cu virful în sus, înșirate de-a lungul marginilor decorului excizat reprezintă alte particularități ale fazei Petru Rareș.

Pe marginea vaselor din toate cele patru faze ale culturii Boian se observă mici crestături caracteristice.

Ornamentul lustruit apare în faza Bolintineanu și se menține pînă la sfîrșitul evoluției culturii Boian. În perioada de început a fost lustruită doar ceramica lucrată din pastă fină, pe care se realizau prin acest sistem de ornamentare grupurile de pliseuri. Obiceiul se menține și în fazele următoare, dar începînd din faza Vidra (pe cît cunoaștem pînă acum) se lustruiește — mai ales în interior — și ceramica de uz casnic, pentru a se micșora porozitatea vaselor. Așadar, lustruirea ajunge să aibă și un caracter practic pe lîngă cel ornamental.

În cuprinsul olăriei din aria culturii Boian se poate observa doar prezența unor toarte rudimentare. Evoluția acestora își are rădăcinile în proeminențele mici de pe vasele din faza Bolintineanu, proeminențe ce serveau ca apucători.

Fig. 15. — Fragmente ceramice din faza Giulești (Giulești).

Fig. 16. — Fragmente ceramice din faza Vidra (Vărăști).

Pe unele vase din timpul fazei Giulești s-au făcut proeminențe perforate vertical. Tot în această fază s-au executat pe vase din pastă extrem de grosolană, toarte lunguiețe rudimentare. Olăria din faza Vidra, pe cât știm pînă acum, era lipsită de toarte, al căror loc era suplinat de proeminențe (așa cum este cazul proeminențelor de pe capace). Faza Petru Rareș se caracterizează de asemenea prin prezența unor proeminențe perforate vertical.

Primele indicii de folosire a picturii pe ceramica Boian le constatăm în timpul fazei Giulești. În așezarea cu același nume a fost găsit un ciob ornamentat în interior cu o pictură albă crudă. În faza Vidra se continuă folosirea picturii (după ardere) făcută cu două culori: albă și roșie. În mai multe cazuri, la Vidra și Tangîru, culoarea roșie constituie fondul, iar decorul propriu-zis s-a făcut cu alb.

În sfîrșit, purtătorii culturii Boian din ultima fază, cunosc, pe lîngă pictura cu două culori, pictura după ardere, în care culoarea albă servește ca fond, iar ornamentul s-a trasat cu o culoare roșie, și pictura dinainte de ardere, făcută cu grafit (folosind cele două sisteme: pictura negativă și pozitivă).

★

Podoabele cunoscute pînă acum sînt puțin numeroase, dar ele vădesc legături și schimburi, prin intermediari, la distanțe foarte mari pentru acea vreme. Așa este cazul brățărilor făcute din scoica *Spondylus gaederopus*. Fragmente din brățări de acest fel au fost găsite în stratul Boian de la Tangîru și în așezarea Kodja Dermen din Bulgaria.

Nu poate fi nici o îndoială că brățărilor despre care am vorbit — destul de frecvente în așezările din epoca neolitică timpurie — au fost lucrate în regiunile sudice din preajma Mării Mediterane, unde trăiește această viețuitoare, și de acolo au fost răspîndite, pe calea schimburilor intertribale, pînă la triburile Boian de la nordul Dunării.

Tot din scoici erau lucrate și perle pentru șiraguri.

Unele perle găsite în mormintele de la Glina erau făcute din aramă. În cazul de față nu ne putem referi la diferitele podoabe descoperite la Kodja Dermen, întrucît ele nu au fost clasificate pe culturi.

★

Problema plasticii din cuprinsul culturii Boian nu a fost rezolvată pe deplin pînă acum. În discutarea acestei chestiuni, deosebit de important este faptul că în așezarea din faza Bolintineanu de la Cățelu, a fost descoperit un fragment dintr-o figurină feminină. Este vorba de piciorul drept al unei figurine, care a avut aproximativ 12 cm înălțime. Steatopigia este moderată. Decorul de pe figurină e compus din linii incizate ce formează spirale îmbrucate, terminate cu cîte o crestătură. În faza următoare (Giulești), avem de asemenea documentată plastica¹. Într-o așezare din perioada de tranziție de la faza Giulești la faza Vidra, descoperită lîngă satul Bogata de C. Anghelescu, directorul Muzeului Regional din Călărași, s-au găsit în groapa unui bordei din perioada amintită, două figurine de lut ars. De asemenea, în așezări din faza Vidra, s-au făcut unele descoperiri semnificative. Așa, de exemplu, în așezarea de la Vărăști au fost scoase la iveală cîteva piciorușe de figurine omenești, iar în timpul săpăturilor de la Tangîru, în stratul corespunzător fazei Vidra, au fost descoperite cîteva

¹ Într-o groapă de bordei săpată la Greaca s-au descoperit o figurină feminină și cîteva fragmente din alte figurine asemănătoare.

obiecte, care au îndreptățit pe D. Berciu să postuleze existența plasticii și în această fază. La sfârșitul evoluției culturii, în perioada de tranziție spre cultura Gumelnița, plastica este de asemenea destul de slab reprezentată. Dacă ținem seama de faptul că în toate culturile învecinate, contemporane în întregime sau parțial (Criș, precucuteni, Turdaș) avem documentată plastica, este de presupus că oamenii din fazele Giulești și Vidra au cunoscut și folosit, pe scară mai largă decît știm noi pînă acum, figurinele feminine de lut ars, probabil în directă legătură cu cultul fertilității. Încă mai de mult s-a făcut încercarea de a se explica lipsa plasticii din cultura Boian A (deci din faza Vidra), prin aceea că oamenii de atunci și-ar fi făcut figurine din materiale ce au putrezit (de exemplu din lemn). Sintem de acord că purtătorii culturii Boian au putut ciopli și figurine de lemn, dar acest fapt nu exclude folosirea figurinelor de lut, documentate încă din prima fază cunoscută.

★

Descoperirile de pînă acum ne dau posibilitatea să cunoaștem și cîteva morminte ale purtătorilor culturii Boian. Mai de mult a fost atribuit acestei culturi, un mormînt descoperit întîmplător în cuprinsul orașului Sf. Gheorghe¹, dar el nu poate fi datat cu siguranță ca fiind din timpul culturii Boian.

Toate mormintele, din epoca orînduirii comunei primitive, dezvelite prin săpăturile de la Glina între anii 1943—1948, conțineau scheletele unor copii de maximum 10 ani. Cercetarea celor 8 schelete descoperite (dintre care 4 au fost dezvelite în anul 1943) dovedește că morții sînt așezați în mormînt în poziția chircită (moderată). Lîngă schelete nu era nici un vas. Doar în regiunea gîtului s-au aflat la cîteva schelete șiraguri de scoici și de perle de aramă.

Scheletele copiilor se aflau la mică adîncime, față de nivelul de la care au fost săpate gropile respective. Mormintele descrise datează din timpul fazei Vidra. În legătură cu aceste morminte merită a fi semnalat faptul că unele dintre ele au fost găsite în imediata vecinătate a locuințelor, iar unul dintre scheletele dezvelite în 1943 era acoperit în parte de dărîmăturile unei locuințe Boian. Observația permite să se presupună că poate este vorba de un obicei de a îngropa morții în general, sau numai copii, lîngă case și chiar sub case.

Studierea osemintelor găsite va permite determinarea tipului antropologic al purtătorilor culturii Boian. Din păcate, osemintele descrise mai sus nu au fost încă analizate. Avînd în vedere faptul că și purtătorii culturii Gumelnița au practicat ritul inhumăției în poziție chircită, sintem îndreptății să presupunem că și în timpul fazei Petru Rareș, purtătorii culturii Boian au practicat același rit funerar — inhumăție în poziție chircită.

★

Situația culturii Boian de pe teritoriul R. P. Bulgaria este puțin mai complicată. Cu toate că arheologii bulgari au descoperit destul de multe așezări de tip Boian, totuși raportul stratigrafic dintre culturile Boian și Gumelnița a fost determinat acolo de abia în ultimul timp, prin observațiile făcute în cursul săpăturilor din tellul Ianca de lîngă Balbunar.

În ultimul studiu din anul 1947, referitor la periodizarea culturilor neolitice din R. P. Bulgaria, al arheologului bulgar V. Mikov², cultura Boian și Gumelnița

¹ H. Schroller, *Die Stein- u. Kupferzeit Siebenbürgens*. Berlin, 1933, p. 24.

² V. Mikov, *Bălgarskite zemi vâ kraia na neolitnata epoha*, în «Godišnik na sofijskii universitet istoriko-filologhiceski fakultet», Sofia, 1946—1947, vol. XLIII, p. 1—18.

au fost prezentate în același capitol, fără a fi definite ca două culturi deosebite în timp, dar strâns legate una de alta. În expunerea autorului amintit, capitolul despre cultura Gumelnița urmează descrierii culturii Veselinovo.

O altă clasificare a neoliticului bulgar a fost făcută într-un studiu apărut în anul 1948 de arheologul James H. Gaul¹, care în lucrarea sa a folosit numele românești ale culturilor neolitice (Boian, Gumelnița, Vădastra) și a definit două aspecte regionale în cuprinsul ariei de răspândire a culturii Boian de pe teritoriul bulgar: un aspect caracteristic pentru teritoriul din nord-estul Bulgariei, și al doilea, documentat în partea ei de sud-est, aspect pe care Gaul l-a denumit cultura Marița.

Materialele din diferite așezări situate în nord-estul R. P. Bulgaria sînt aproape identice cu acelea descoperite la nord de Dunăre și datează numai din fazele Vidra și Petru Rareș.

La sud de munții Balcani s-au făcut în ultima vreme o serie de noi descoperiri în văile Tundjei și Mariței. Analiza materialelor adunate și cercetate în acea regiune, ne duce la constatarea că triburile Boian au locuit acolo în timpul unei faze tîrzii și anume probabil de abia la sfîrșitul fazei Vidra. De la Balcani pînă în preajma Rhodopei, ceramica Boian este caracterizată prin decor excizat asemănător cu acela din nordul Dunării; în plus are unele elemente specifice regiunii, așa cum este cazul decorului alcătuit din două sau mai multe benzi de linii incizate adînc, paralele, a căror suprafață este divizată prin linii paralele transversale pe direcția benzilor. În afară de decorul excizat și incizat apare și pictura cu grafit, care se dovedește a fi fost folosită în această regiune mai înainte decît în nord, unde a ajuns prin intermediul triburilor sudice.

Descoperirile din cîteva așezări din sudul R. P. Bulgaria ne ajută la precizarea cronologiei relative a culturii Boian din regiunea Mariței, față de celelalte culturi neolitice reprezentate acolo. Mai însemnate sînt observațiile făcute cu ocazia săpăturilor de la Iasatepe², de lingă orașul Plovdiv, acelea de la Celopeci³, de la Sveti-Kirilovo și Karanovo. În așezarea din punctul Iasatepe s-au găsit două straturi de cultură: cel inferior din timpul culturii Boian, iar cel care-l suprapune conține resturi materiale aparținînd culturii Veselinovo. La Celopeci localitate ce se află destul de aproape de Plovdiv, au fost făcute săpături într-o așezare cu trei straturi de cultură, dintre care cel inferior era din timpul culturii Kremikovți (Starcevo), iar al doilea din vremea culturii Veselinovo. Tot acolo s-au găsit și cîteva cioburi Boian. Între cele două straturi de cultură era un strat steril, gros de cca 0,60 m. Legînd observațiile cu privire la cele două descoperiri, vom constata că deoarece avem în ambele cazuri documentată în stratele superioare cultura Veselinovo, nu rămîne nici o îndoială că materialele de tip Boian și Kremikovți sînt mai vechi. Dat fiind faptul că în așezarea Iasatepe nu s-a găsit un strat steril, sîntem de părere că epoca de viațuire a triburilor Boian în sudul Bulgariei, corespunde ca timp, depunerii stratului steril de la Celopeci.

În așezarea de la Karanovo, un strat de 4 m grosime, cu resturi din timpul culturii Gumelnița, este suprapus de un altul gros de 8 m conținînd materiale de

¹ James Harvey Gaul, *The Neolithic Period in Bulgaria*, în «*Bulletin of the American School of Prehistoric Research*», Old Lyme, 1948, vol. 16, p. 64—78.

² Detev Peter, *Selișnata moghila Iasatepe v Plovdiv*, în «*Godișnik na Plovdivskata Narodna Biblioteka i Muzei*», Plovdiv, 1948, anul I. p. 1—14.

³ N. Petkov, *Ghinova moghila pri Celopeci*, în «*Godișnik na Plovdivskata Narodna Biblioteka i Muzei*», Plovdiv, 1948, anul I, p. 159.

tip Veselinovo¹. Aceeași situație stratigrafică s-a constatat la Sveti-Kirilovo și în alte puncte din regiune. Legînd între ele descoperirile amintite, ajungem la precizarea că în sud-estul Bulgariei, succesiunea culturilor din epoca neolitică a fost următoarea: Kremikovți, Boian, Gumelnița, Veselinovo. În această succesiune nu am inclus descoperirile de la Mihalici.

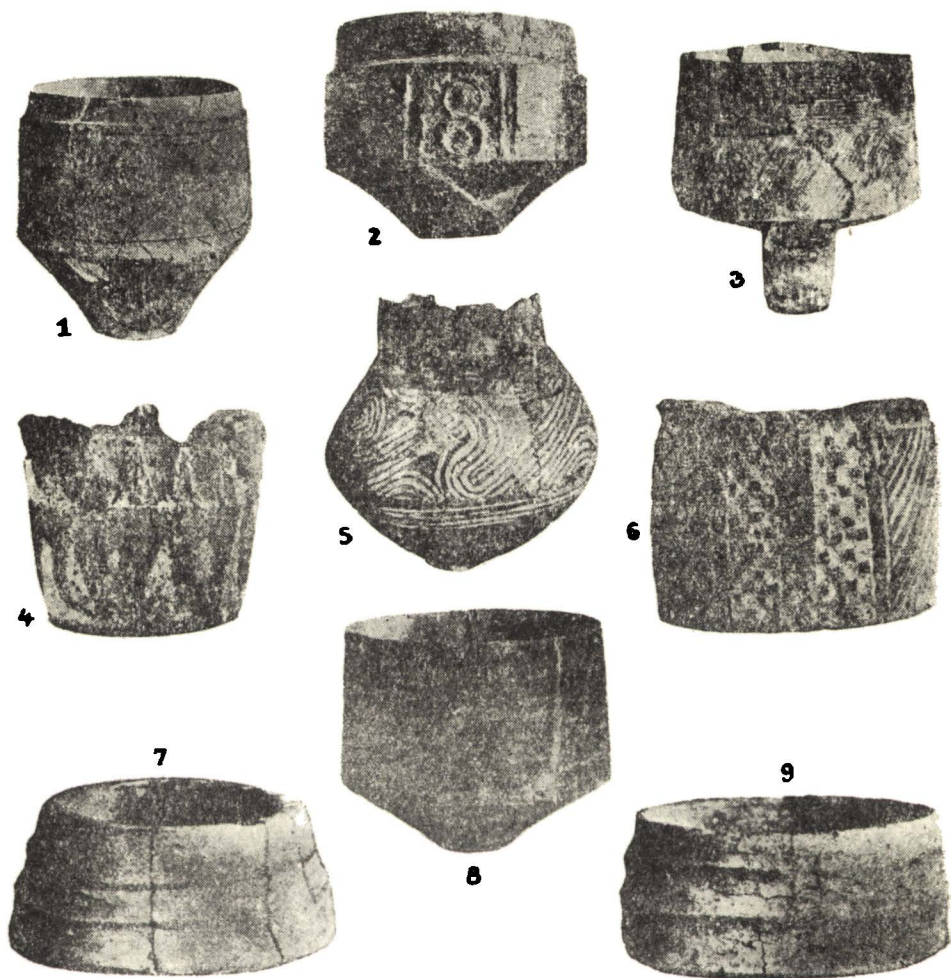

Fig. 17. — Cîteva vase de lut din faza Petru Rareș, provenind din R.P. Bulgaria.

Astfel se prezintă, pe scurt, situația descoperirilor de tip Boian din R. P. Bulgaria. Faptul că nu am intrat în prea multe amănunte se datorește în primul rînd știrilor extrem de sărace din lucrările de arheologie bulgare și, în al doilea rînd, lipsei materialului ilustrativ mai numeros cu privire la diferite materiale

¹ Vladimir Milojević, *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel und Südosteuropas*. Berlin, 1949, p. 53, col. II-a.

arheologice Boian. În această privință este foarte sugestiv faptul că arheologii bulgari menționează în lucrările lor câteva zeci de așezări neolitice situate la sud de Balcani, așezări caracterizate prin materiale ornamentate prin excizie și pictură cu grafit (ca, de exemplu, Bejanovo¹, Bahovița², Beli-Bei-Kioi³, ș. a).

★

Ocupațiile principale ale purtătorilor culturii Boian au fost: cultivarea primitivă a plantelor, creșterea vitelor, pescuitul, vânătoarea, olăritul și țesutul.

Încă din faza Bolintineanu se constată că pasta ceramică și lutul pentru pomosteață se amestecau cu pleavă și paie de cereale. Pe baza urmelor de boabe păstrate în spărtura fragmentelor ceramice din fazele Bolintineanu și Giulești, C. S. Nicolaescu-Plopșor a determinat plantele cultivate din fiecare perioadă. În timpul fazei Bolintineanu se cultivau: grîul (*triticum monococcum*), meiul (*panicum miliaceum*) și, probabil, hrișca. Oamenii din faza Giulești cultivau: grîul (se pare *triticum vulgare*), meiul, probabil negara și bobul. La Glina, în legătură nemijlocită cu resturile unei locuințe Boian, s-au găsit, întâmplător, câteva boabe de grîu cultivat în timpul fazei Vidra. Pe baza unei descoperiri făcute în R. P. Bulgaria, putem spune că în decursul fazei Petru Rareș se cultiva grîul (*triticum vulgare*)⁴.

Judecînd în funcție de grosimea redusă a stratului de cultură al așezărilor din primele trei faze de evoluție ale culturii Boian, trebuie să admitem, de acord cu părerea formulată mai demult de arheologul E. Kricevski⁵, că foarte probabil viața purtătorilor culturii Boian, la început (în fazele Bolintineanu și Giulești) era semi-stabilă. Ea depindea în cea mai mare măsură de cultivarea cerealelor. Datorită uneltelor primitive pe care le foloseau oamenii acelor timpuri, recoltele erau slabe și loturile fiind semănate mereu cu aceleași plante, erau secătuite în timp relativ scurt, fapt care-i obliga pe oamenii respectivi să se mute în alt loc.

A doua ocupație, ca importanță, era creșterea vitelor. În această privință, situația diferă de la fază la fază. În faza Bolintineanu, pînă acum nu avem documentat nici un os de animal. Din timpul fazei Giulești se cunosc numai oase de bovine. Din păcate, oasele din așezările fazei Vidra nu au fost încă determinate. La Spanțov, în așezarea din faza Petru Rareș, au fost adunate oase de bou, oaie, capră, porc și ciine. Lista animalelor domestice din faza Petru Rareș din țara noastră corespunde cu determinările făcute în R. P. Bulgaria.

Pescuitul constituia una din ocupațiile principale ale triburilor din preajma Dunării; faptul este confirmat prin numeroase oase și vertebre (unele mari) de pești descoperite la Spanțov. Vânătoarea era o preocupare importantă a bărbaților din triburile ce locuiau în regiuni acoperite de păduri. Tot pe baza observațiilor din R. P. Bulgaria, știm că în timpul fazei Petru Rareș se vîneau: cerbul, iepurele, castorul, vulpea, rîsul, lupul și altele.

Ocupația țesutului era o preocupare de natură casnică a femeilor din cultura Boian. Această îndeletnicie presupune cunoașterea de multă vreme a oii domestice și mai ales particularitățile lînei. Torsul fibrelor de lînă se făcea cu ajutorul unor fuse prevăzute la capătul inferior cu o fusaiolă de lut ars, care la început avea forma

¹ V. Mikov, «Prehistoriceski selištia i nahodki vâ Bălgariia», Sofia, 1933, nr. 11, p. 36.

² Ibidem, p. 36, nr. 6.

³ Ibidem, p. 57, nr. 15.

⁴ R. Popov, Kodja Dermenskata moghila pri gr. Șumen, în «Izvestiia na Arheologhiesko Drujestvo», Sofia, 1916–1918, vol. VI, p. 148.

⁵ E. I. Kricevski, «Iz istorii dunaiskovo ponizovii v neoliticeskuiu epohu, «Kratkie Soobščeniia», Moscova-Leningrad, 1948, fasc. VIII, p. 53.

rotundă și era lucrată din pastă grosolană, amestecată cu multă pleavă. Către sfârșitul evoluției culturii Boian, fusaiiolele se făceau cu grijă, din pastă fină.

Pentru întinderea firelor la războiul de țesut vertical (numit argea în Oltenia) se întrebuițau greutăți făcute de asemenea din lut ars.

Vasele de lut ars pentru uzul casnic se făceau în fiecare așezare.

★

Bizuindu-ne pe marea cantitate de paie și pleavă de cereale, precum și pe existența în așezare a unei foarte mari cantități de oase de animale domestice, mai ales din ultima fază, putem spune că elementul de bază al alimentației purtătorilor culturii Boian, îl constituia carnea, pe care o consumau cu un fel de turte sau cu mămăligă de mei. La acestea se adăugau diferite rădăcini, fructe, melci, carne de pește și păsări, ouă și altele.

★

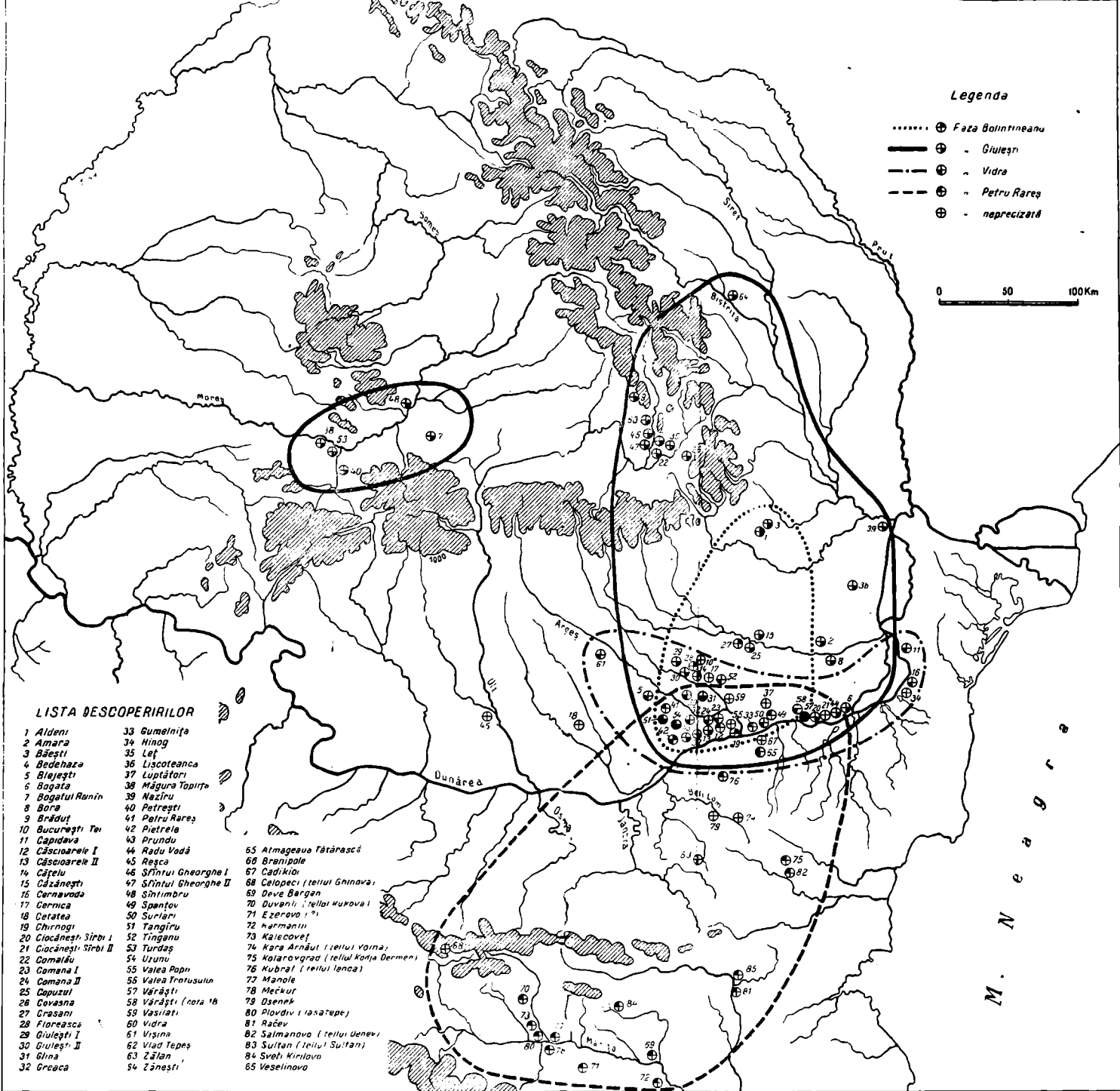
În funcție de cele câteva observații stratigrafice amintite la începutul expunerii și, mai ales pe baza elementelor de ordin tipologic, am ajuns la concluzia că avem de-a face cu o cultură unitară din punctul de vedere al trăsăturilor caracteristice principale, dar cu unele variante regionale. Ne referim la aspectul de cultură materială a fazei Giulești din Moldova de apus și la aspectul din faza Petru Rareș, documentat la sud de Balcani, aspect denumit de către J. Gaul « cultura Marița ».

Din evoluția culturii Boian cunoaștem pînă în prezent mai amănunțit patru faze, numite Bolintineanu, Giulești, Vidra și Petru Rareș. Aceasta înseamnă că într-un viitor, poate destul de apropiat vom determina și alte faze mai vechi decît faza Bolintineanu sau cultura din care se dezvoltă această fază. În această privință putem spune că în ultimii ani cunoștințele noastre s-au îmbogățit simțitor prin diferite descoperiri de materiale neolitice, dintre care unele anterioare fazei Bolintineanu.

Astfel de descoperiri sînt documentate prin ceramică lucrată din pastă amestecată cu multă pleavă, prin ceramică și unelte mici de cremene (microlite), sau chiar numai prin microlite fără alte elemente de inventar. Pînă în momentul de față se cunosc în Muntenia șaptesprezece puncte cu descoperiri de acest fel. Studiarea problemelor legate de aceste descoperiri este de cea mai mare însemnătate pentru lămurirea perioadei de început a epocii neolitice din regiune.

Purtătorii culturii Boian erau organizați în ginți și triburi și duceau la început o viață semi-stabilă. Mai tîrziu, datorită perfecționării uneltelor, mai ales a celor din domeniul cultivării plantelor, ei se leagă din ce în ce mai strîns de sol. Acest fenomen se produce în timpul fazei Petru Rareș, cînd constatăm că așezările sînt locuite vreme mai îndelungată decît înainte și nu sînt părăsite decît în urma distrugerii lor prin foc.

Această populație s-a dezvoltat din toate punctele de vedere, folosind unelte din ce în ce mai evoluat, modificîndu-și treptat cultura materială, influențînd și fiind influențată de culturile vecine. Fazele pe care le-am precizat nu sînt altceva decît momente reprezentative din cursul acestei evoluții. Faptul se dovedește prin aceea că se cunosc cîteva așezări cu materiale arheologice din perioadele intermediare între cele patru faze. Pentru exemplificare menționăm că, bizuindu-se pe materialele găsite lîngă satul Bogata (r. Călărași, reg. București), prof. I. Nestor a determinat o etapă intermediară între faza Giulești și faza Vidra; în primăvara anului 1953, în apropierea satului Greaca am adunat cioburi dintr-o așezare din etapa dintre faza Bolintineanu și faza Giulești, iar săpăturile colectivului de la

Legenda

- ..... ⊕ Faza Bolintineanu
- ⊕ — Giulești
- - - ⊕ - - - Vidra
- - - ⊕ - - - Petru Rareș
- ⊕ - neprecizată

0 50 100 Km

LISTA DESCOPERIRILOR

1 Aldeni	33 Gumelnița	65 Atmageava Fătărăscă
2 Amara	34 Hinog	66 Brănișole
3 Băești	35 Leț	67 Căpârlia
4 Bedehaza	36 Lișcoteanca	68 Calopești (telul Glinava)
5 Bilești	37 Lupățarii	69 Deve Bargan
6 Bogata	38 Măgura Topița	70 Duvenii (telul Mukova)
7 Bogatul Rău	39 Nazir	71 Ezerovo (?)
8 Bora	40 Petrești	72 Harmanii
9 Brăduț	41 Petru Rareș	73 Kalecovei
10 București Tei	42 Pietrele	74 Kara Arnău (telul Vama)
11 Capidava	43 Prundu	75 Kolarovgrad (telul Konja Dermei)
12 Căscioarele I	44 Radu Vodă	76 Kubași (telul Igna)
13 Căscioarele II	45 Reșca	77 Meckur
14 Căteu	46 Sfântul Gheorghe I	78 Menale
15 Căzănești	47 Sfântul Gheorghe II	79 Măneș
16 Carnavada	48 Sălimbru	80 Plovdiv (Iasatepe)
17 Cernica	49 Spânțov	81 Rașev
18 Cetatea	50 Surlari	82 Salmanaova (telul Denev)
19 Chirnoși	51 Tangiru	83 Sultan (telul Sultan)
20 Ciocănești Sîrbii I	52 Tingaru	84 Sveti Kirilovo
21 Ciocănești Sîrbii II	53 Turdaș	85 Veselinovo
22 Comăleu	54 Urzua	
23 Comana I	55 Valea Popii	
24 Comana II	56 Valea Profusului	
25 Copustu	57 Vărăști	
26 Covasna	58 Vărăști (Cora 18)	
27 Crasani	59 Vasilati	
28 Floreasca	60 Vidra	
29 Giulești I	61 Vișina	
30 Giulești II	62 Vlad Tepeș	
31 Glină	63 Zălan	
32 Greaca	64 Zănești	

Fig. 18.—Harta răspândirii culturii Doian.

Spanțov au dus la descoperirea unor materiale care datează din etapa dintre fazele Vidra și Petru Rareș. În ultimul timp s-a emis părerea că ar fi necesară adăugirea unei faze Spanțov. Nu sîntem de acord cu această părere, întrucît materialele descoperite în acel punct se aseamănă foarte mult cu acelea găsite la Petru Rareș. Prin adăugarea acestei noi faze ar urma implicit să adăugăm și fazele Greaca și Bogata. Or, nici Spanțovul, nici Greaca și Bogata nu au nimic specific care să ne permită adăugarea unor noi faze, și în același timp, complicarea schemei. Sîntem de părere că materialele ce se vor găsi în diferite puncte, materiale ce vor avea elemente de trecere între două faze, deci vor reprezenta o etapă intermediară, să fie definite ca atare (de exemplu: materialele datează din perioada dintre faza Vidra și Petru Rareș).

După precizarea cronologiei relative a fazelor culturii Boian, bizuindu-ne pe harta de răspîndire a diferitelor ei faze de evoluție, putem încerca să vorbim, în funcție de documentarea actuală, și despre teritoriul de formare a culturii. Privind harta (fig. 18), constatăm că pe întinsul ariei de răspîndire a culturii Boian s-au produs în timpul evoluției acestor triburi, o serie de mișcări de populație, de sigur datorite unor evenimente istorice pe care nu le putem cunoaște decît pe calea unei cercetări arheologice cît mai atente.

În stadiul actual al cunoștințelor noastre, regiunea de origine a culturii Boian o constituie aria de răspîndire a fazei Bolintineanu. Triburile din această fază, care reprezintă prima verigă cunoscută din lanțul evolutiv al culturii, erau răspîndite pe teritoriul cuprins în triunghiul București-Aldeni-Vărăști și, se pare, ajungeau pînă la Pietrele lîngă Dunăre. Pe ce fond de cultură materială s-a dezvoltat și ce elemente au contribuit la formarea acestei faze? În această privință putem afirma că toate elementele componente ale fazei Bolintineanu sînt balcanice. Ceramica neagră este de caracter sudic. Pliseurile fine se cunosc încă din neoliticul timpuriu, atît în Grecia, cît și în jumătatea de vest a Peninsulei balcanice. Spiralele incizate și cu suprafața acoperită de puncte se cunosc și din aria culturii Vinča.

Odată cu dezvoltarea triburilor din această fază, s-a produs roirea și, treptat, comunitățile omenești din faza Giulești ajung să viețuiască la un moment dat pe un teritoriu de maximă răspîndire, de cel puțin patru ori mai întins decît al predecesorilor lor. Triburile din faza Giulești au locuit pe un teritoriu cuprinzînd sud-estul Transilvaniei, vestul Moldovei, mai mult de jumătate din partea de est a Munteniei și, în parte, dincolo de Dunăre, în nord-estul Bulgariei. Se constată o aglomerare accentuată în preajma malului nordic al Dunării. Fapt care, poate, se datorește stadiului cercetărilor. Nu ar fi exclus ca descoperirile viitoare să dovedească faptul că purtătorii culturii Boian din faza Giulești au viețuit nu numai în țara Birsei ci pînă pe la Petrești-Alba, iar golul dintre Petrești și Țara Birsei rezultă din lipsa cercetărilor în acea regiune. În privința materialelor din Transilvania, semnalăm că la muzeul de la Sf. Gheorghe am văzut un fragment ceramic dintr-un vas lucrat din pastă amestecată cu pleavă (deci pasta Giulești), ornamentat prin excizie și cu pătrățele de șah în trepte, decor specific fazei Vidra. Lipsa totală pînă acum, în Transilvania, a unor descoperiri de tip Bolintineanu, precum și decorul de pe fragmentul amintit mai sus (găsit împreună cu materiale de tip Giulești) ne arată că faza documentată în sud-estul Transilvaniei este mai tîrzie decît cea din cîmpie și materialele găsite acolo reprezintă așadar o populație venită din sud spre nord. Toate părerile formulate pînă acum, datorită lipsei unor descoperiri corespunzătoare în cîmpia romînă, se refereau la o migrație din nord spre sud, ceea ce se dovedește a fi greșit.

Este cazul să subliniem constatarea că în perioada de trecere de la faza Giulești la faza Vidra, se produc în cuprinsul triburilor Boian o serie de fenomene importante. În locul vechilor așezări deschise, oamenii încep să prefere locurile pentru așezare care puteau fi apărate cu mai multă ușurință și își fac așezările pe insule sau popine. În același timp, locuințele își schimbă aspectul, se trece de la bordeiele primitive la locuințele de suprafață, a căror construcție este mult mai complicată. Aceste locuințe trebuie puse în legătură cu evoluția uneltelor, printre care, în aceeași vreme, au apărut topoarele cu gaură de înmănușare, toapare ce sînt lucrate din roci dure. Tot atunci își face apariția și metalul: arama și aurul. O parte din aceste realizări se datoresc progresului din sinul triburilor locale, iar o altă parte s-au produs datorită, foarte probabil, influențelor din afară.

În perioada de timp ce a urmat, adică în faza Vidra, din cauze pe care nu le cunoaștem, constatăm că în Transilvania de sud-est încetează viețuirea triburilor Boian, iar teritoriul locuit de ele se restrînge foarte mult spre sud-vest. Potrivit cu documentarea actuală, triburile din faza Vidra ocupau un teritoriu mărginit la nord-est de riul Ialomița, la vest de riul Teleorman, iar la sud cuprindea o parte din nord-estul Bulgariei. Această etapă tulbure din istoria culturii Boian, corespunde trecerii, în Muntenia, de la așezările simple de terasă la așezările de grădiște și peninsule de terasă; această modificare ne arată că este vorba de o perioadă în timpul căreia acești oameni se simțeau amenințați de un pericol.

În două puncte, la Glina și la Vidra, constatăm că depunerile arheologice din timpul fazei Vidra au fost acoperite de cîte un strat subțire de viituri, rezultat de pe urma unor puternice inundații. Despre același lucru pare să fie vorba și în așezarea tell Denev. Sînt de părere că astfel de straturi de mîl, formate într-o perioadă de precipitații abundente, vor trebui căutate mai departe spre sudul grecesc și nu ar fi exclus ca acolo ele să poată fi puse în legătură cu vreun strat de cultură datat cu mai multă precizie.

În timpul fazei Petru Rareș, sau puțin mai devreme, o parte din triburile culturii Boian se întind, străbătînd trecătorile Balcanilor, spre sud și își fac așezări în valea Mariței pînă aproape de poalele munților Rhodope. Grupurile omenеști respective se leagă tot mai strîns de sol. Așezările din această perioadă au mai multe nivele de cultură, dovedind că oamenii trăiesc vreme îndelungată pe același loc, construind locuințele lor pe ruinele altor locuințe mai vechi. În cursul fazei Petru Rareș se produc în cuprinsul triburilor Boian transformările datorite, foarte probabil, unui aflux de populație, transformări care vor duce la modificarea aspectului culturii materiale. Atunci se produce, de o parte și de alta a Dunării, trecerea treptată spre cultura Gumelnița.

Cunoașterea evoluției culturii Boian, a materialelor și descoperirilor din timpul culturilor liniară, precucuteni și Criș din jumătatea de răsărit a țării, ne dau posibilitatea să supunem discuției cercetătorilor noștri o ipoteză de lucru cu privire la istoria triburilor din această regiune, ipoteză pe care o prezentăm cu toată rezerva, iar formularea ei o facem în funcție de documentarea actuală.

La începutul epocii neolitice, pe teritoriul cuprins între Dunăre și Carpați, s-a dezvoltat o cultură caracterizată prin unelte microlite și prin ceramica lucrată din pastă amestecată cu multă pleavă. Pe temeiul evoluției locale, în partea de mijloc a Munteniei constatăm prezența purtătorilor culturii Boian din faza Bolin-

tineanu, cu un aspect cultural caracterizat prin ornamentare meandrică. În cuprinsul inventarului ceramic al acestei faze, nu se constată pînă acum elemente de decor care să se asemeze cu acelea ale culturii cu ceramică liniară din Moldova. Constatarea ne dă posibilitatea să presupunem contemporaneitatea celor două culturi pe teritorii încă relativ depărtate unul de altul, fapt care exclude contaminarea și influența reciprocă. Spre sfîrșitul fazei Bolintineanu, adică în perioada de trecere către faza Giulești, purtătorii culturii liniare au ajuns să viețuiască pînă în sudul Moldovei, cînd vin în contact direct cu triburile de la începutul fazei Giulești, aflute în plină evoluție. Așa cred că se explică destul de multe elemente decorative spiralice de aspect liniar din faza Giulești, elemente care sînt comune întregului teritoriu de răspîndire al acestei faze, teritoriu a cărui întindere și în Moldova de vest dovedește o suprapunere a unor elemente de origine Boian, peste elementele de tradiție liniară, îmbinare care dă naștere aspectului de cultură documentat la Zănești. În acest timp, purtătorii culturii Boian din faza Giulești, au ajuns să viețuiască pe un teritoriu de maximă întindere, care ocupa apusul Moldovei, porțiunea de sud-est a Transilvaniei și cea mai mare parte din teritoriul Munteniei. Regiunea aceasta a fost ocupată de triburile ce s-au întins dinspre sud spre nord. La un moment dat, după apariția primelor elemente de aspect Vidra, în ornamentarea olăriei din sud-estul Transilvaniei s-a produs — după părerea noastră — o puternică presiune dinspre regiunea centrală a Transilvaniei, din partea unor triburi dintr-o fază mai evoluată a culturii Criș (cu un mod de viață mai înaintat față de acela din regiunea Crișurilor). Această presiune a dus la retragerea unei părți din triburile Boian din sud-estul Transilvaniei spre cîmpia Dunării, iar triburile Criș au ajuns să viețuiască și în nord-estul Munteniei, despărțind astfel în două părți aria culturii Boian din faza Giulești. Materialele descoperite la Giulești vădesc și anumite elemente de ornamentare, comune atît aspectului Giulești, cît și culturii Criș. Ne referim în special la metopele pătrate alcătuite din linii incizate, suprafața acestor pătrate fiind umplută cu linii oblice paralele. Acest decor se întîlnește în ambele culturi și dovedește că, în parte, ele au fost contemporane.

În perioada despre care vorbim, constatăm așa dar în jumătatea de răsărit a țării prezența a trei regiuni culturale. În Moldova de apus trăiau triburile din faza Giulești, în sud-estul Transilvaniei și în nord-estul Munteniei erau triburile Criș, iar în cîmpia Dunării, triburile din faza Giulești. În toate aceste regiuni s-a continuat procesul de evoluție. În Moldova, cultura materială a ajuns să capete aspectul precucutenian documentat la Larga-Jijia, iar în cîmpia Dunării s-a dezvoltat din faza Giulești, faza Vidra. În acest timp, triburile culturii Criș au ocupat întreg teritoriul Moldovei, intrînd în contact cu cultura precucuteni. Între materialele fazei Vidra sînt fusaiiolele cruciforme de același tip cu cele folosite de purtătorii culturii Criș. În nord-estul Munteniei și în sudul Moldovei, adică în aria extrem-sudică a culturii Criș, de la răsărit de Carpați se produce sinteza evolutivă a culturii materiale și din contopirea elementelor locale cu elementele Criș se dezvoltă aspectul de cultură denumit Aldeni (Gumelnița-Ariușd); în același timp, în Moldova se dezvoltă aspectul de cultură denumit proto-cucuteni, iar în cîmpia Dunării, odată cu pătrunderea unor elemente apusene din aria culturii Vinča, se ajunge la faza Petru Rareș, care se va transforma apoi în cultura Gumelnița. Mai tîrziu, pe cele două teritorii alăturate vor evolua paralel culturile Gumelnița și Cucuteni, iar între ele, aspectul Aldeni va dăinui și el vreme destul de îndelungată, dacă judecăm situația pe baza descoperirilor de la Stoicani (cetățuie).

Scopul pe care-l urmărim prin această lucrare este acela de a prezenta pe scurt istoria triburilor culturii Boian, în funcție de documentarea actuală și de a supune discuției arheologilor problemele legate de această cultură. Aici este cazul să atragem atenția că lipsa datelor cu privire la descoperirile dintre Dunăre și Balcani poate să dea o imagine incompletă a acestei evoluții. Cred că cercetările pe care le vor face arheologii bulgari în lungul teraselor numeroaselor râuri ce se varsă în Dunăre vor dovedi că și acolo există probabil resturi din fazele Bolintineanu și Giulești și atunci, în funcție de acele descoperiri, se vor putea relua unele probleme legate de evoluția triburilor din acea regiune a ariei de răspândire a culturii Boian.

К ЭВОЛЮЦИИ КУЛЬТУРЫ БОЯН

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Собранный археологический и библиографический материал, относящийся к находкам типа Боян, и, особенно, к позднейшим разведочным раскопкам, позволяет вновь рассмотреть некоторые проблемы, связанные с эволюцией этой культуры, документированной на территории, расположенной между Карпатами и горами Родопе.

На основании проведенных до настоящего времени наблюдений, в культуре Боян можно определить четыре фазы эволюции, а именно: Болинтиняну, Джулешти, Видра и Петру Рареш. Каждая фаза характеризуется своим бытом и специфическими материалами.

Во время фаз Болинтиняну и Джулешти жители строили свои поселения по краям террас, на речных побережьях, на тех местах, на которых не отмечается еще следов укреплений. К концу фазы Джулешти, носители культуры Боян начинают избирать для своих поселений легко обороняемые места. Обычно дается предпочтение возвышениям, обрамленным с трех сторон крутыми обрывами. Такого рода поселения сохраняются со времени фаз Видра и Петру Рареш.

Наблюдается также и эволюция жилых помещений. Из периода соответствующего фазам Болинтиняну и Джулешти сохранились лишь ямы землянок овальной формы. Равным образом к концу фазы Джулешти переходят к системе наземных жилищ, строящихся из столбов, переплетенных прутьями, и смеси глиняной обмазки, с большим количеством соломы. Обнаружение горелых остатков жилищ и некоторых моделей жилых помещений позволяет установить их прямоугольную форму с высокими стенами и скатными крышами.

Орудия, употребляемые носителями культуры Боян были изготовлены из кремня, камня и рога. Обращается особое внимание на мелкие кремневые предметы (микролиты), которые были употреблены и в фазе Джулешти. Отмечаются найденные в Джулешти предметы трапезоидной формы и в Гряке формы полумесца. Первые две фазы указывают на применение каменных топориков формы колодки и плоских топориков. Обитатели фазы Видра пользовались и каменными инструментами с отверстием для ручки.

Жители первых двух фаз не знали металла. Первые медные объекты стали известны в фазе Видра. Речь идет о шилах и медных бусинах. К этой же фазе относится и небольшой золотой объект, найденный в Глине:

Для определения фаз культуры Боян керамика является главным элементом.

Фазы Болинтиняну и Джулешти характеризуются пастой, в состав которой входило большое количество половы. В последние две фазы в качестве обожжывающего средства применяются камешки и толченые осколки. Обитатели каждой фазы пользуются известными специфическими формами керамики. К фазе Болинтиняну относятся сосуды формы двойного усеченного конуса (рис. 9,1), к фазе Джулешти высокие чаши (рис. 10.3), к фазе Видра сосуды с ножкой (рис. 11, 1-3) а к фазе Петру Рареш сосуды, форма которых напоминает сосуды с ножкой. Несмотря на это в каждой фазе, особенно в ее начальном периоде, сохраняется ряд форм предыдущей фазы. Таким образом изменение форм керамики является вполне нормальным обстоятельством, тесно связанным с продовольствием обитателей культуры Боян. В качестве орнамента применяются рельеф, каннелюры, резной орнамент и роспись. Для определения фаз руководящей нитью являются каннелюры и выдолбленная орнаментация. Керамика с каннелюрами датируется первой фазой и делится на горизонтально ленточный орнамент на горлышке сосудов, или на группу угловатого орнамента с каннелюрами, и реже с полукругами на плечах сосудов. В последующей фазе при помощи каннелюр, достигают спирального орнамента. Во время фазы Видра наблюдается упадок этого орнамента и начиная с этой фазы он применяется лишь единичными каннелюрами. Керамика фазы Болинтиняну характеризуется орнаментом меандра, составленным из нарезных линий, вдоль которых по обеим сторонам идут ряды углубленных точек формы треугольника, нанесенных острым инструментом. Нередко встречается ленточный орнамент, состоящий из трех-четырех параллельно прочерченных линий, и вдоль этих линий поля, вне ленточного орнамента, нанесены треугольные углубленные точки. Эта система орнаментации продолжается и в фазе Джулешти, но в большем масштабе. Со временем небольшие участки с углубленными точками заменяются выдолбленными больших размеров треугольниками, сгруппированными как и раньше. Наблюдается применение в большом масштабе выдолбленного орнамента, нередко в сочетании с нарезным. Во время фазы Видра больше не наблюдается орнаментации треугольниками, а преобладает выдолбленный орнамент. Сохраненная поверхность керамики играет такую же роль в орнаментике, как и выдолбленная поверхность. В фазе Петру Рареш выдолбленная поверхность сосуда расширяется и занимает большую часть площади сосуда, образуя фон орнамента.

До настоящего времени известны лишь украшения из раковин, моллюсков, браслеты из *Spondylus gaederopus* и медные бусы.

Приводятся доказательства, что совсем неизвестная еще несколько лет тому назад в периоде культуры Боян пластика имела применение еще в первых двух фазах: были обнаружены статуэтки из обожженной глины в Кэцэлу, Богате и недавно в Гряке, датируемые первыми двумя фазами.

Единственные погребения, относящиеся к периоду культуры Боян, были открыты в Глине. Они содержали детские костяки в скорченном положении, а в качестве инвентаря: ожерелья из бус, ракушек и меди. Опубликованные находки типа Боян, сделанные на территории НР Болгарии, сравнительно немногочисленны. Они указывают на то, что северо-восточ-

ная часть этой страны была заселена носителями культуры Боян во время фаз Видра и Петру Рареш, а вблизи Марицы едва к концу фазы Видра и Петру Рареш. В восточной части Болгарии материальная культура Кремиковци сменяется культурой Боян; в дальнейшем эта область заселяется носителями культуры Гумельница, а культура Веселиново представляет период начала эпохи бронзы.

Главным занятием носителей культуры Боян являлось примитивное культивирование злаков, животноводство, рыбная ловля, охота, гончарное и ткацкое производство.

Жители фазы Болинтиняну занимались культивированием пшеницы (*triticum topocossium*), проса (*panicum miliaceum*), и, вероятно, гречихи. В последующей фазе культивировалась пшеница (вероятно *triticum vulgare*), просо, бобы и ковыль. Из фазы Видра известны лишь несколько зерен пшеницы. На основании наблюдений в Болгарии можно сделать выводы, что обитатели фазы Петру Рареш культивировали пшеницу (*triticum vulgare*.) Еще недавно костям животных не уделялось особого внимания. В период фазы Болинтиняну до настоящего времени не было обнаружено ни одной кости животного. Жители фазы Джулешти занимались и скотоводством. Кости животных поселения фазы Видра не были еще определены; в Спанцове, поселении фазы Петру Рареш, были обнаружены кости рогатого скота, овец, коз, свиней и собак.

★

На основании стратиграфических и особенно типологических наблюдений пришли к выводам, что с точки зрения главных характерных черт речь идет об единой культуре с некоторыми областными вариантами. Из эволюции культуры Боян до настоящего времени известны лишь последние четыре фазы — Болинтиняну, Джулешти, Видра и Петру Рареш. В будущем, вероятно, будут определены и другие фазы, более ранние, чем фаза Болинтиняну. В настоящее время в Валахии уже известны 17 пунктов с находками, некоторые из которых, судя по неоспоримым данным, предшествуют фазе Болинтиняну.

Уточненные автором фазы являются показательными для хода эволюции культур.

На основании актуальной документации автор составил карту распространения открытий, относящихся к различным фазам эволюции культуры Боян.

Учитывая существующие археологические источники можно предположить, что возникновение культуры Боян имело место на румынской равнине, а именно в треугольнике Алдени-Пиетреле-Вэрэшти. По мере роста населения, племена фазы Джулешти распространялись по территории, в состав которой входили юго-восточные части Трансильвании, западная часть Молдавии, значительная часть Валахии и северо-восточная полоса НР Болгария. Из сопоставления вышеупомянутых двух зон распространения следует, что речь идет о медленном продвижении племен с юга на север. В период фазы Видра наблюдается, что территория, занимаемая племенами культуры Бояна сокращается.

Эти племена занимали, судя по имеющимся до настоящего времени данным, территорию, расположенную между реками Яломица и Телеорман, а на юге часть северо-восточной Болгарии. В течение пе-

риода фазы Петру Рареш, или немного раньше, часть племен культуры Боян продвинулась к югу Балканского полуострова и основала поселение в долине реки Марица. Среди племен культуры Боян во время фазы Петру Рареш имел место ряд преобразований, вызвавших видоизменение культуры. Именно тогда на правобережьи и левобережьи нижнего Дуная произошел постепенный переход к культуре Гумельница.

В качестве рабочей гипотезы в последней части работы приводится набросок относительно истории племен ранней неолитической эпохи в восточной части РНР.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Тип террасного поселения, являющегося характерным для фаз Болинтиняну и Джулешти (набросок).

Рис. 2. — Тип поселения на холме, характерного для фаз Видра и Петру Рареш (набросок).

Рис. 3. — Поселение на холме (Глина).

Рис. 4. — Поселение на холме (Телл Денев, вблизи Салманово).

Рис. 5. — Поверхностный план ямы землянки типа обычного жилища времен фаз Болинтиняну и Джулешти.

Рис. 6. — План наземного жилища времен фаз Видра и Петру Рареша (1—Тангыру, 2 — Петру Рареш).

Рис. 7. — Модели из обожженной глины некоторых наземных жилищ фазы Петру Рареш (Телл Коджа-Дермен, вблизи Коларовграда).

Рис. 8. — План наземного жилища начала фазы Петру Рареш (Ясатепе, НР Болгария).

Рис. 9. — Несколько форм керамики фазы Болинтиняну.

Рис. 10. — Несколько форм керамики фазы Джулешти.

Рис. 11. — Несколько форм керамики фазы Видра.

Рис. 12. — Несколько форм керамики фазы Петру Рареш.

Рис. 13. — Фрагменты керамики фазы Болинтиняну (Кэцелу и Болинтиняну).

Рис. 14. — Фрагменты керамики фазы Болинтиняну (Кэцелу и Болинтиняну).

Рис. 15. — Фрагменты керамики фазы Джулешти (Джулешти).

Рис. 16. — Фрагменты керамики фазы Видра (Варэшти).

Рис. 17. — Несколько глиняных сосудов фазы Петру Рареш найденные в (НР Болгария).

Рис. 18. — Карта площади распространения культуры Боян.

CONSIDÉRAȚIONS AU SUJET DE L'ÉVOLUTION DE LA CULTURE BOIAN

(RÉSUMÉ)

Les matériaux archéologiques et bibliographiques concernant les découvertes de type Boian et surtout les dernières recherches et fouilles entreprises, permettent de considérer à un nouveau point de vue certains problèmes concernant l'évolution de cette culture attestée sur le territoire situé entre les Carpates et les montagnes de Rhodope.

Les observations faites jusqu'à présent permettent de distinguer, dans le cadre de la culture Boian, quatre phases d'évolution nommées respectivement: Bolintineanu, Giulești, Vidra et Petru Rareș. Chacune de ces phases est caractérisée par un mode de vie et par des matériaux spécifiques.

Durant les phases Bolintineanu et Giulești les hommes édifient des habitations sur les bords des terrasses, sur les bords des eaux, à des endroits dépourvus de tout moyen naturel de défense. Vers la fin de la phase Giulești, les communautés des représentants de la culture Boian commencent à choisir, pour s'y établir, des endroits qui peuvent être facilement défendus. L'homme préfère d'habitude les tertres limités de trois côtés par des ravins abrupts. De tels établissements se maintiennent durant les phases Vidra et Petru Rareș. Les habitations évoluent elles aussi. Des phases Bolintineanu et Giulești seules des fosses correspondant aux huttes de forme ovale se sont conservées. C'est également vers la fin de la phase Giulești que l'on commence à construire des habitations à la surface du sol, en pieux et clayonnage enduit de terre glaise mélangée de paille de céréales en quantité. La découverte de débris d'habitations brûlées et des modèles de demeures permet de préciser que leur forme était rectangulaire, ayant des murs élevés et un toit à deux versants.

Les outils employés par les représentants de la culture Boian étaient confectionnés en silex, pierre et corne. Ce qui mérite une attention spéciale ce sont les petits outils de silex (microlithes) qui se sont maintenus jusqu'à la phase Giulești. On rappelle un trapèze trouvé à Giulești et une demi-lune découverte à Greaca. Durant les deux premières phases on employait des haches de pierre, dont l'aspect rappelle les formes des cordonniers, et des hachettes plates. Les représentants de la phase Vidra ont également utilisé des outils de pierre pourvus d'un trou d'emmanchement.

Les contemporains des deux premières phases ignoraient les métaux. Les premiers objets de cuivre apparaissent à la phase Vidra. Il s'agit d'alènes et de perles en cuivre. A la même phase se rattache un petit objet en or, découvert à Glina.

La céramique constitue l'élément essentiel de détermination des phases de la culture de Boian.

La céramique des phases Bolintineanu et Giulești est caractérisée par une pâte mélangée de beaucoup de balle de céréales. Durant les deux dernières phases, on utilise comme substance de dégraissage des petites pierres et des tessons broyés. Les hommes de chaque phase utilisent certaines formes céramiques spécifiques. A la phase Bolintineanu il s'agit de vases bitronconiques (fig. 9,1), à la phase Giulești il s'agit de coupes élevées (fig. 10,3), à la phase Vidra ce sont des vases à pied (fig. 11,1-3) et à la phase Petru Rareș, des vases dont la forme dérive de celle des vases à pied. Cependant, à chaque phase, surtout au début, il y a une série de formes qui se sont conservées de la phase antérieure. Il s'agit donc d'un changement des formes céramiques étroitement liées à l'alimentation des représentants de la culture Boian.

En ce qui concerne les ornements, on utilise: le relief, les plissés, l'incision et la peinture. Le critérium qui sert à déterminer les phases est constitué par les décors à plissés et excisés. Les plissés de la poterie appartenant à la première phase se groupent en bandes horizontales sur les cols des vases ou en groupes de plissés formant un angle, plus rarement un demi-cercle, sur l'épaule des vases. A la phase suivante on arrive à composer à l'aide des plissés, des spirales. Durant la phase Vidra, le décor composé de plissés s'effile; on commence à utiliser, désormais, des plissés isolés. La poterie de la phase Bolintineanu est caractérisée par un décor à méandres, composé de lignes incisées, longées de part et d'autre de séries de piqûres de forme triangulaire. On rencontre souvent des bandes de trois ou quatre lignes incisées parallèlement et ce n'est qu'en dehors

de la bande que l'on retrouve les mêmes piqûres. La phase Giulești hérite de ce système d'ornementation et le reproduit sur une plus grande échelle. Au lieu des petites piqûres il y a de grands triangles excisés, groupés de la même manière qu'auparavant. On utilise sur une grande échelle le décor excisé, souvent combiné avec le décor incisé. Durant la phase Vidra on n'utilise plus les triangles, mais ce qui prédomine c'est le décor excisé. Les surfaces intactes jouent le même rôle ornemental que les surfaces excisées. A la phase Petru Rareș les portions excisées occupent la plus grande partie de la surface du vase, constituant le fond du décor.

On ne connaît à ce jour que les ornements en coquillages, les bracelets de *Spondylus gaederopus* et des perles en cuivre.

La plastique, presque totalement ignorée dans le cadre de la culture Boian, a été révélée il y a à peine quelques années. Elle a été utilisée, en effet, dès les deux premières phases: on doit citer à cet égard les figurines en terre cuite de Cățelu, Bogata et celles, tout récemment découvertes, de Greaca.

Les seules tombes du temps de la culture Boian sont celles découvertes à Glina. Les squelettes d'enfants qui y ont été mis à jour étaient accroupis et possédaient comme inventaire des colliers de perles, de coquillages et de cuivre.

Sur le territoire de la R.P. de Bulgarie les découvertes de type Boian publiées sont relativement peu nombreuses. Elles montrent que dans la partie nord-est de ce pays, les représentants de la culture Boian ont vécu durant les phases Vidra et Petru Rareș et, dans les environs de la Maritza, à peine à la fin de la phase Vidra et à la phase Petru Rareș. Dans l'est de la R.P. de Bulgarie, la culture Kremikovtzi est suivie de la culture Boian; puis, la région a été habitée par les représentants de la culture Gumelnița, et la culture Vesselinovo représente la période de début de l'âge du bronze.

Les principales occupations des représentants de la culture Boian ont été la culture primitive des plantes, l'élevage, la pêche, la chasse, la poterie et le tissage.

Les contemporains de la phase Bolintineanu cultivaient le blé (*triticum monococcum*), le millet (*panicum miliaceum*) et probablement, le sarrasin; ceux de la phase ultérieure cultivaient le blé (d'après ce qu'il semble le *triticum vulgare*), le millet, la fève, la *stipa pennata*. De la phase Vidra on ne connaît que quelques grains de blé. Une observation faite dans la R.P. de Bulgarie permet d'affirmer que les contemporains de la phase Petru Rareș cultivaient le blé (*triticum vulgare*). Il n'y a pas longtemps, on accordait très peu d'attention aux ossements d'animaux. On ne connaît aucun os d'animal appartenant à la phase Bolintineanu. Les contemporains de la phase Giulești élevaient des bovidés et ovidés. Les os trouvés dans les habitations de la phase Vidra n'ont pas encore été déterminés. À Spantov, dans la station de la phase Petru Rareș, on a ammassé des os de bovidés, moutons, chèvres, porcs et chiens.

★

En raison des observations stratigraphiques et surtout en raison de la typologie, on peut conclure qu'il s'agit d'une culture unitaire au point de vue des caractères principaux, mais possédant certaines variantes régionales. On ne connaît jusqu'à ce jour que les quatre dernières phases de l'évolution de la culture Boian: Bolintineanu, Giulești, Vidra et Petru Rareș. A l'avenir, d'autres phases, plus anciennes que la phase Bolintineanu, seront également déterminées. D'ores

et déjà, il y a en Valachie 17 points où l'on a fait des découvertes dont certaines sont, à coup sûr, antérieures à la phase Bolintineanu.

Les phases que nous avons précisées constituent des moments représentatifs de l'évolution de cette culture.

La carte des découvertes se rapportant aux différentes phases de l'évolution de la culture Boian a été établie en vertu des documents que l'on possède actuellement. Au stade actuel des recherches on peut affirmer que la région d'origine de la culture Boian est constituée par la plaine valaque, à savoir le triangle Aldeni-Pietrele-Vărăști. Avec l'accroissement de la population, les tribus appartenant à la phase Giulești ont habité un territoire qui comprenait le sud-est de la Transylvanie, l'ouest de la Moldavie, une bonne partie de la Valachie et une petite bande de territoire au nord-est de la R. P. de Bulgarie. Il ressort de la comparaison des deux aires de dispersion qu'il s'agit d'un lent déplacement de tribus du sud vers le nord. Mais à la phase Vidra, le territoire habité par les tribus Boian est de plus en plus restreint. Ces tribus ne sont attestées jusqu'à présent que sur le territoire limité par les rivières Ialomița et Teleorman, embrassant au sud une région faisant partie du nord-est de la R.P. de Bulgarie. Durant la phase Petru Rareș ou un peu plus tôt, une partie des tribus de la culture Boian se sont répandues au sud des Balkans, s'établissant dans la vallée de la rivière Maritza. Durant la phase Petru Rareș ont lieu, dans le cadre des tribus Boian, une série de transformations déterminant la modification de l'aspect de la culture matérielle. C'est alors qu'a eu lieu sur les deux rives du Danube une transition graduelle vers la culture Gumelnița.

Dans la dernière partie de l'étude, on présente une esquisse hypothétique de l'histoire des tribus de l'est de ce pays à l'époque néolithique primitive.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Type d'établissement sur terrasses, caractéristique des phases Bolintineanu et Giulești (esquisse).

Fig. 2. — Type d'établissement sur un tertre, spécifique des phases Vidra et Petru Rareș (esquisse).

Fig. 3. — Etablissement sur un tertre (Glina).

Fig. 4. — Etablissement sur un tertre (Tell Denev, près Salmanovo).

Fig. 5. — Plan de la surface d'une fosse de hutte, type d'habitation courante durant les phases Bolintineanu et Giulești.

Fig. 6. — Plan d'une demeure en surface du sol, du temps des phases Vidra et Petru Rareș. (1. Tangiru; 2. Petru Rareș).

Fig. 7. — Modèles en terre glaise de demeures en surface du sol, de la phase Petru Rareș (Tell Kodja-Dermen, près Kolarovgrad).

Fig. 8. — Plan d'une demeure en surface du sol, au début de la phase Petru Rareș (Jasatepe, R.P. de Bulgarie).

Fig. 9. — Quelques formes céramiques de la phase Bolintineanu.

Fig. 10. — Quelques formes céramiques de la phase Giulești.

Fig. 11. — Quelques formes céramiques de la phase Vidra.

Fig. 12. — Quelques formes céramiques de la phase Petru Rareș.

Fig. 13. — Tessons de céramique de la phase Bolintineanu (Cățelu et Bolintineanu).

Fig. 14. — Tessons de céramique de la phase Bolintineanu (Cățelu et Bolintineanu).

Fig. 15. — Tessons de céramique de la phase Giulești (Giulești).

Fig. 16. — Tessons de céramique de la phase Vidra (Vărăști).

Fig. 17. — Quelques vases en terre glaise de la phase Petru Rareș, provenant de la R.P. de Bulgarie.

Fig. 18. — Carte de l'extension de la culture Boian.